

GMINA MORYŃ

WOJ. ZACHODNIOPOMORSKIE

GMINNY PROGRAM OPIEKI
NAD ZABYTKAMI

Na lata 2021-2024

Trzecia edycja programu

Opracowanie:
Kazimiera Kalita-Skwirzyńska
Czesław Skwirzyński

Szczecin 2021

SPIS TREŚCI	Strona
1. Wstęp	4
2. Podstawa prawna i cele opracowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami	5
3. Uwarunkowania prawne ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w Polsce	6
3.1. Przedmiot ochrony – definicja zabytku	7
3.2. Formy ochrony zabytku	8
3.3. Zasady ochrony zabytków	9
3.4. Rozporządzenia do ustawy zasadniczej	10
3.5. Ustawy inne zawierające uregulowania prawne dotyczące zabytków	13
3.6. Ochrona dziedzictwa kulturowego w ustaleniach międzynarodowych	16
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	17
4.1. Polityka państwa	17
4.2. Polityka województwa	20
4.3. Polityka powiatu	21
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego Gminy Moryń	22
5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy	22
5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy	24
5.2.1. Zarys historii obszaru gminy	24
5.2.2. Zasadnicze cechy krajobrazu kulturowego	30
5.2.3. Zabytki ruchome	39
5.2.4. Dziedzictwo archeologiczne	40

5.2.5. Dziedzictwo niematerialne	40
5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony	41
5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków	41
5.5. Zabytki o największym znaczeniu dla gminy	42
6. Ocena stanu zachowania i funkcjonowania dziedzictwa kulturowego	44
7. Założenia programowe	46
7.1. Cele programu opieki	46
7.2. Kierunki działań programu opieki	47
7.3. Zadania programu opieki	49
8. Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami	53
9. Kryteria oceny realizacji programu opieki nad zabytkami	54
10. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami	55
11. Realizacja i finansowanie przez gminę opieki nad zabytkami	60
12. ZAŁĄCZNIKI	62
1. Załącznik nr 1 - obiekty nieruchome wpisane do rejestru zabytków	62
2. Załącznik nr 2 - obiekty ruchome wpisane do rejestru zabytków	63
3. Załącznik nr 3 - obiekty archeologiczne wpisane do rejestru zabytków	64
4. Załącznik nr 4 - obiekty wpisane do wojewódzkiej ewidencji zabytków	64
5. Wykaz obiektów wpisanych do gminnej ewidencji zabytków	69

WSTĘP

Niniejsze opracowanie jest trzecią edycją **Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Moryń na lata 2021-2024, zwany dalej „GPOnZ 2021-2024”**.

Celem gminnego programu opieki nad zabytkami jest zahamowanie degradacji substancji zabytkowej i zachowanie wartościowych zasobów dziedzictwa kulturowego oraz kształtowanie atrakcyjnego wizerunku Miasta i Gminy Moryń.

Program opracowano w oparciu o :

1. Ustawę o Ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jednolity Dz. U. z 2021 r. poz.710).
2. Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami 2019-2022 przyjęty uchwałą nr 82 Rady Ministrów z dnia 23 sierpnia 2019 r.
3. Powiatowy program Opieki nad Zabytkami na lata 2016-2021 dla powiatu Gryfińskiego. Gryfino 2018.
4. Studium Uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Miasta i Gminy Moryń wykonane w 2014 r., na podstawie Uchwały XXXV/317/2010 Rady Miejskiej w Moryniu z dn. 29 czerwca 2010 r.
5. Strategię Rozwoju Gminy Moryń na lata 2016-2022.
6. Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Moryń na lata 2016-2020

Z uwagi na zawarte w GPONZ 2009-2013, oraz GPONZ 2016-2020 omówienie podstaw i uwarunkowań prawnych ochrony i opieki nad zabytkami oraz uwarunkowań zewnętrznych ochrony dziedzictwa kulturowego, zagadnienia powyższe zostaną, po aktualizacji dokumentów, omówione szczegółowo tylko w przypadku bezpośrednich odniesień do gminnej problematyki ochrony i opieki nad zabytkami. Szerzej omówione zostaną uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego, łącznie z charakterystyką zabytkowych obiektów i obszarów z terenu miasta i gminy Moryń. Zaktualizowane zostaną również założenia do programu opieki nad zabytkami dla gminy Moryń oraz cele główne, kierunki i zadania do realizacji w okresie 2021-2024. Nową edycję programu wykonano łącznie z aktualizacją gminnej ewidencji zabytków, w zakresie ustalenia stanu zachowania zasobu.

2. PODSTAWA PRAWNA I CELE OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Przygotowanie i realizacja programu opieki nad zabytkami, należy do ustawowych obowiązków samorządu gminnego, nałożonych ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jednolity Dz. U. z 2021 r. poz.710), w której określono tryb sporządzenia oraz cele gminnego programu opieki nad zabytkami.

Gminny program sporządza Wójt / Burmistrz / Prezydent Gminy, Program sporządza się na okres 4 lat, Programy gminne przyjmowane są uchwałą Rady Gminy / Rady Miasta. Przed uchwaleniem GPOnZ przedstawia się Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków do zaopiniowania. Burmistrz / Prezydent, Wójt obowiązany jest do sporządzania, co 2 lata sprawozdania z realizacji programu a uchwalony program podlega publikacji w Dzienniku Urzędowym Województwa Zachodniopomorskiego.

Cele gminnego programu opieki nad zabytkami definiuje w art. 87 ust. 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych (wojewódzkich, powiatowych, gminnych) wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenia do poprawy stanu ich zachowania;
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych;
- wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem zabytków;
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY ZABYTEKÓW I OPIEKI NAD ZABYTEKAMI W POLSCE

Podstawowym dokumentem prawnym określającym przedmiot, formy i zasady ochrony zabytków i opieki nad nimi jest Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z 23 lipca 2003 r. (tekst jednolity Dz. U. z 2021 r. poz.710) i akta wykonawcze.

3. 1. Przedmiot ochrony – definicje zabytków

Zabytek - *nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich część lub zespoły*, będące dziełem człowieka lub związana z jego działalnością i stanowiąca świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, którego zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;

zabytek nieruchomy – nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, posiadających cechy j. w.;

zabytek ruchomy – rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, posiadających cechy j. w.;

zabytek archeologiczny - zabytek nieruchomy, będący powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;

historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny - przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;

historyczny zespół budowlany - powiązana przestrzennie grupa budynków wyodrębniona ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;

krajobraz kulturowy - przestrzeń historycznie ukształtowana w wyniku działalności człowieka, zawierająca wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze;

otoczenie zabytku - teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Ponadto, zgodnie z art.6,ust.1 „ustawy 2003”, opiece i ochronie podlegają bez względu na stan zachowania:

zabytki nieruchome

krajobrazy kulturowe,

układy urbanistyczne, ruralistyczne i zespoły budowlane,

dzieła architektury i budownictwa,

dzieła budownictwa obronnego,

obiekty techniki, a zwłaszcza kopalnie, huty, elektrownie i inne zakłady przemysłowe,

cmentarze, parki, ogrody i inne formy zaprojektowanej zieleni,

miejsca upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

zabytki ruchome

dzieła sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,

kolekcje stanowiące zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,

numizmaty oraz pamiątki historyczne, a zwłaszcza militaria, sztandary, pieczęcie, odznaki, medale i ordery,

wytwory techniki, a zwłaszcza urządzenia, środki transportu oraz maszyny i narzędzia świadczące o kulturze materialnej, charakterystycznej dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentujące poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,

materiały biblioteczne, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach, instrumenty muzyczne,

wytwory sztuki ludowej i rękodzieła oraz inne obiekty etnograficzne,

przedmioty upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

zabytki archeologiczne

pozostałości terenowe pradziejowego i historycznego osadnictwa,

cmentarzyska,

kurhany,

relikty działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

zabytki niematerialne

nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej (art. 6, ust. 2 ustawy).

3. 2. Formy ochrony zabytków

1. Wpis do rejestru zabytków (należy do kompetencji wojewódzkich konserwatorów zabytków, decyzje o wpisie podejmowane są z urzędu lub na wniosek posiadacza zabytku).

1.a. Wpis na listę Skarbów Dziedzictwa dla cennych zabytków ruchomych (Ustawa z dn. 10 lipca 2016 r. Dz.U. poz. 1330).

Wpisu na listę dokonuje się na podstawie decyzji wydanej przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego z urzędu lub na wniosek właściciela zabytku ruchomego.

2. Uznanie za pomnik historii (Art. 15 ustawy 2003- na mocy rozporządzenia Prezydenta RP)

Ust.1 określa, iż Prezydent RP, na wniosek ministra właściwego ds. kultury i ochrony dziedzictwa narodowego , w drodze rozporządzenia, może uznać za Pomnik Historii zabytek nieruchomy wpisany do rejestru zabytków; Ust. 2 - precyzuje, iż wniosek może zostać złożony po uzyskaniu opinii Rady Ochrony Zabytków; Ust. 3 - przewiduje możliwość cofnięcia uznania za Pomnik Historii, w trybie przewidzianym dla jego uznania; Ust. 4 - przewiduje możliwość przedstawienia Komitetowi Dziedzictwa Światowego wniosku o wpis Pomnika Historii na „Listę dziedzictwa światowego” w celu objęcia tego pomnika ochroną na podstawie Konwencji w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturowego i naturalnego, przyjętej w Paryżu w dniu 16.11.1972 r. (Dz. U. z 1976 r., Nr 32, poz. 190 i 191).

3. Utworzenie parku kulturowego (Art. 17 „ustawy 2003”). Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.

4. Zgodnie Ustawą z 18.03. 2010 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (D.U.nr 75, poz. 474) obowiązujące stały się ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację

inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

3.3. Zasady ochrony zabytków

Ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- uwzględnianie działań ochronnych w planowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Opieka nad zabytkami sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza (wg art. 5 „ustawy 2003”) polega na zapewnieniu warunków:

- naukowego badania i dokumentowania zabytku, prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Zgodnie z art. 18 „ustawy 2003”, ust. 1 i nowelizacji z dnia 18 marca 2010 r., ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy:

- sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw;
- planowaniu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych;
- morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej;

- analizie i studium z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego;
- decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy;
- decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej;
- decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

W dokumentach strategicznych i planistycznych, województwa, powiatu, gminy:

- ustala przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami;
- określa rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków;
- zapewnia ochronę zabytków przy realizacji inwestycji;
- ustala rozwiązania mające na celu przywracanie zabytków do jak najlepszego stanu.

W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w m. p. z. p. uwzględnia się w szczególności ochronę: (Art. 19.1. „ustawy 2003”)

- zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków i ich otoczenia;
- innych zabytków nieruchomości, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- parków kulturowych;

3.4. Rozporządzenia do ustawy zasadniczej

Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem.

Tekst pierwotny

Na podstawie art.24 ust.1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U.z 2018 r.poz.2067 i 2245 oraz z 2019 r.poz.730 i 1696). Zgodnie z Rozporządzeniem MKiDZ z dn.10 września 2019 r. (Dz.U.z 2019 r poz.730 i 1696)

- W przypadku propozycji włączenia do GEZ nowych obiektów ustala się: włączenie przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków po osiągnięciu porozumienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków co do zasadności ujęcia tego zabytku w gminnej ewidencji zabytków oraz najpilniejszych postulatów konserwatorskich.

- W przypadku stwierdzenia konieczności zastąpienia niezgodnych ze stanem faktycznym lub prawnym danych zawartych w karcie adresowej zabytku włączonej do gminnej ewidencji zabytków odpowiednimi danymi zgodnymi ze stanem faktycznym lub prawnym, ujawnienia nowych danych lub usunięcia błędnych danych wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza nową kartę adresową zabytku zawierającą dane zgodne ze stanem faktycznym i prawnym. Pierwotną kartę adresową zabytku pozostawia się w gminnej ewidencji zabytków, łącząc ją trwale z nową kartą adresową zabytku.
- O zamiarze włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków, o włączeniu tej karty, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku, o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków lub o wyłączeniu tej karty wójt (burmistrz, prezydent miasta) zawiadamia niezwłocznie właściciela lub posiadacza zabytku albo nieruchomości, która przestała być zabytkiem.
- Zawiadomienia o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku będącego historycznym układem urbanistycznym lub ruralistycznym, historycznym zespołem budowlanym, terenem, na którym znajduje się znaczna ilość zabytków archeologicznych, lub nieruchomością o nieuregulowanym stanie prawnym do gminnej ewidencji zabytków, o włączeniu tej karty, o sporządzeniu nowej karty adresowej takiego zabytku, o **zamiarze wyłączenia** karty adresowej takiego zabytku z gminnej ewidencji zabytków lub o wyłączeniu tej karty dokonuje się w drodze obwieszczenia umieszczonego na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej.
- Zawiadomienie o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku albo o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków umieszcza się na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej.
- Wójt (burmistrz, prezydent miasta) o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku albo o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków zawiadamia właściciela lub posiadacza zabytku albo nieruchomości lub rzeczy ruchomej, która przestała być zabytkiem, na co najmniej 14 dni przed planowanym terminem włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków albo wyłączenia tej karty z gminnej ewidencji zabytków.

Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego dnia 2 sierpnia 2018 r.

W sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwania zabytków (Dz. U. z 2018 r. poz. 1609).

Rozporządzenie określa sposób i tryb wydawania pozwoleń – na prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych, badań konserwatorskich, badań architektonicznych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków. Określa sposób i tryb wydawania pozwoleń na przemieszczanie zabytku nieruchomego, trwałe przeniesienie zabytku ruchomego wpisanego do rejestru zabytków, dokonywanie podziałów, zmianę przeznaczenia lub sposobu korzystania z zabytku wpisanego do rejestru zabytków, umieszczenie na zabytku tablic, reklam oraz napisów, poszukiwanie ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania, prowadzenia badań archeologicznych, wykonywania robót budowlanych w otoczeniu zabytku. Rozporządzenie określa kwalifikacje niezbędne do prowadzenia wszystkich wymienionych wyżej prac, określa dodatkowe wymagania jakie powinny spełniać osoby kierujące robotami budowlanymi oraz wykonujące nadzór inwestorski przy zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków, standardy jakim powinna odpowiadać dokumentacja prac konserwatorskich i prac restauratorskich przy zabytku ruchomym wpisanym do rejestru zabytków, oraz badań archeologicznych.

Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r.

W sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków. Na podstawie art.80 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2017 r. poz. 1674).

Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r.

W sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 r. nr 212 poz.2153).Rozporządzenie określa główny cel działań na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji konfliktowych. Ochrona zabytków w powyższych sytuacjach polega na planowaniu, przygotowaniu i realizacji przedsięwzięć zapobiegawczych, dokumentacyjnych, zabezpieczających, ratowniczych i konserwatorskich,

mających na celu ich uratowanie przed zniszczeniem, uszkodzeniem lub zaginięciem. Zaleca przygotowanie planów ochrony zabytków na wypadek:

pożaru, powodzi, wichury, katastrofy budowlanej, awarii technicznej i chemicznej, demonstracji i rozruchów ulicznych, rabunku lub aktu wandalizmu, ataku terrorystycznego, konfliktu zbrojnego.

Paragraf 4 określa kto przygotowuje plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych.

Gminny plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych opracowuje wójt (burmistrz, prezydent miasta); plan ten polega na uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków oraz właściwym terenowym organem obrony cywilnej na obszarze powiatu.

Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (*Dz. U. z 2004 r. Nr 71 poz. 650*)

Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków (*Dz. U. z 2004 r. Nr 30 poz. 259*)

3.5. Ustawy inne zawierające uregulowania prawne dotyczące zabytków.

Ustawa o samorządzie gminnym, z dnia 8 marca 1990 r. (t. j. Dz. U. z 2020 r., poz. 713 ze zm.). W art. 7 ust. 1 pkt 9 określono zadania własne gminy „zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do własnych zadań gminy. W szczególności zadania własne gminy obejmują sprawy (...) kultury (...) oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”. Do zadań własnych dotyczących pośrednio lub bezpośrednio zabytków należą: ład przestrzenny, gospodarka nieruchomościami, ochrona środowiska i przyrody oraz gospodarka wodna, gminne drogi, ulice, mosty, place oraz organizacja ruchu drogowego, gminne budownictwo mieszkaniowe, kultura, w tym biblioteki gminne i inne instytucje kultury, kultura fizyczna i turystyka, w tym tereny rekreacyjne i urządzenia sportowe; zieleń gminna i zadrzewienia, cmentarze gminne, utrzymanie gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych, promocja gminy.

Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2021.0.741 t.j. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym).

Ustawa określa zasady kształtowania polityki przestrzennej przez jednostki samorządu terytorialnego i organy administracji rządowej oraz zakres i sposoby postępowania w sprawach przeznaczania terenów na określone cele oraz ustalania zasad ich zagospodarowania i zabudowy. Ustawa stanowi także, że w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym uwzględnia się wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. Ustawodawca dokonał tu rozszerzenia kompetencji organów służby konserwatorskiej : *”w stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków”*.

Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (tekst jednolity Dz. U. z 2020.1333 t. j. r., Ustawa z dnia 7 lipca 1994 . Prawo budowlane 1.

Ustawa normuje działalność obejmującą sprawy projektowania, budowy, utrzymania i rozbiórki obiektów budowlanych oraz określa zasady działania organów administracji publicznej w tych dziedzinach. Przepisy ustawy nie naruszają przepisów odrębnych, między innymi o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami - w odniesieniu do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego.

Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (t. j. Dz. U. z 2020 r. poz.1219 ze zm.).

Zgodne z zapisami ustawy, prognoza oddziaływania na środowisko sporządzana przy okazji opracowywania polityk, strategii, planów lub programów powinna; „określać, analizować i oceniać przewidywane oddziaływania, (...) na środowisko, a w szczególności na (...) zabytki, jak również w przypadku odstąpienia od przeprowadzenia postępowania w sprawie oceny oddziaływania na środowisko, Ustawa nakłada obowiązek sprawdzenia, czy decyzja o odstąpieniu uwzględnia (...)”cechy obszaru objętego oddziaływaniem na środowisko, w szczególności obszaru o szczególnych właściwościach naturalnych lub posiadających znaczenie dla dziedzictwa kulturowego, wrażliwe na oddziaływania, istniejące przekroczenie standardów jakości środowiska lub intensywne wykorzystanie terenu. Niezwykle ważne są przepisy dotyczące planowanych przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko i wymagających sporządzenia „raportu o oddziaływaniu

przedsięwzięcia na środowisko”. Dla ochrony dziedzictwa kulturowego przepis ten jest istotny w kontekście budowy wież telefonii komórkowej oraz stosunkowo nowej inicjatywy, jaką jest budowa farm wiatrowych i ich oddziaływanie na krajobraz kulturowy, a więc przestrzeń historycznie ukształtowaną w wyniku działalności człowieka, zawierającą wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze.

Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (t. j. Dz. U. z 2020.0.55.t.j. ze zm.). Określenie „tereny zielone” Ustawa definiuje jako „tereny wraz z infrastrukturą techniczną i budynkami funkcjonalnie z nimi związanymi, pokryte roślinnością, znajdujące się w granicach wsi o zwartej zabudowie lub miast, pełniące funkcje estetyczne, rekreacyjne, zdrowotne lub osłonowe, a w szczególności parki, zieleńce, promenady, bulwary, ogrody botaniczne, zoologiczne, jordanowskie i zabytkowe oraz cmentarz, a także zieleń towarzyszącą ulicom, placom, zabytkowym fortyfikacjom, budynkom, składowiskom, lotniskom, oraz obiektom kolejowym i przemysłowym”. Zezwolenie na usunięcie drzew lub krzewów z terenu nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków wydaje WKZ; dotyczy to również drzew owocowych.

Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (t. j. Dz. U. z 2020.0.1990 t. j.)

Jednym z wymienionych celów publicznych jest „(...) opieka nad nieruchomościami stanowiącymi zabytki w rozumieniu przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami”.

Ważne dla właściciela zabytku i zarządcy nieruchomości będącej w trwałym zarządzie są zapisy mówiące o obniżce o 50 % ceny nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków, chociaż dopuszczono tu także możliwość podwyższenia lub obniżenia bonifikaty oraz o obniżce o 50% opłat z tytułu trwałego zarządu, która to bonifikata również może być podwyższona lub obniżona. Gminie przysługuje prawo pierwokupu w przypadku sprzedaży nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków lub prawa użytkowania wieczystego takiej nieruchomości.

Istotny jest art.13 ust.4: (...)sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w wieczyste użytkowanie nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów)do spółek, wymaga pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. z 2020.0.194 t. j.).

W Ustawie zapisano, że prowadzenie działalności kulturalnej jest zadaniem własnym jednostek samorządu terytorialnego o charakterze obowiązkowym, natomiast państwo, jako mecenas, wspiera tę działalność, a minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego może wspomóc finansowo realizację planowanych na dany rok zadań.

Sprawowanie opieki nad zabytkami jest jednym z podstawowych zadań instytucji kultury, szczególnie tych wyspecjalizowanych w opiece nad zabytkami, których celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami. Stąd też szeroko pojęta opieka nad zabytkami, niekoniecznie musi oznaczać bezpośrednie czynności przy zabytku ale również gromadzenie wiedzy o zabytkach, jej udostępnianie poprzez np. organizowanie wystaw, edukację społeczeństwa dotyczącą ochrony zabytków, uświadomienie istnienia oddziedziczonych po dawnych mieszkańcach dóbr kultury, uwrażliwienie na wyjątkowy charakter tego dziedzictwa.

Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz. U. , z 2020.0.1057 t. j.)

W ramach ustawy gminy mogą wspierać działalność kulturalną związaną z ochroną zabytków prowadzoną przez organizacje pozarządowe (między innymi stowarzyszenia).

Ustawa z 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko (Dz. U.2021.0.247 t. j.). Na mocy w/w ustawy ochrona „obszarów o krajobrazie mającym znaczenie historyczne, kulturowe lub archeologiczne, zabytków i krajobrazu kulturowego, objęte istniejącą dokumentacją, w szczególności rejestrem lub ewidencją zabytków” otrzymuje dodatkowe umocowanie prawne.

3.6. Ochrona dziedzictwa kulturowego w ustaleniach międzynarodowych.

Dokumenty ustaleń międzynarodowych omówiono w GPOnZ na lata 2016-2020. W tym miejscu przytaczamy ponownie jedynie Konwencję UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, którą Polska ratyfikowała 16.08.2011r. gdyż jest

to jedyny akt prawa międzynarodowego na jakim opiera się budowę systemu ochrony dziedzictwa niematerialnego w naszym kraju.

Narodowy Instytut Dziedzictwa (instytucja MKiDN) opracował Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego w odniesieniu do Konwencji UNESCO z 2003 roku. Opracowanie zawiera informacje ogólne, wytyczne dotyczące składania wniosków o wpis oraz procedury wpisywania elementów dziedzictwa nie-materialnego, formularz wniosku zgłoszeniowego, załącznik do wniosku, instrukcje składania wniosku (www.zabytek.pl, www.nid.pl).

Celem Konwencji jest objęcie ochroną niematerialnego dziedzictwa kulturowego wspólnot, grup i jednostek rozumianego wg UNESCO jako: „*praktyki, wyobrażenie, przekazy, wiedza i umiejętności jak również związane z nimi instrumenty, przedmioty, artefakty i przestrzeń kulturową, które wspólnoty, grupy i w niektórych przypadkach jednostki uznają za część własnego dziedzictwa kulturowego*”.

Dziedzictwo niematerialne poprzez stałe odtwarzanie jest przekazywane z pokolenia na pokolenie, przyczyniając się do wzrostu poczucia własnej tożsamości oraz poszanowania dla różnorodności kulturowej oraz ludzkiej kreatywności. Dlatego utrwalenie i przekazanie przyszłym pokoleniom dorobku naszych kultur jest priorytetem Konwencji.

4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

Strategiczne cele polityki w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

1.Państw – 2.Województwa - 3.Powiatu

4.1. Polityka Państwa

Krajowy Program Ochrony zabytków i opieki nad zabytkami 2019 -2022 przyjęty uchwałą Nr 82 Rady Ministrów z dnia 23 sierpnia 2019 r.

Jest dokumentem rządowym, w którym w oparciu o analizę ustalono cele, kierunki działań i zadania państwa na najbliższe 4 lata. Program realizuje jako podmiot wiodący Narodowy Instytut Dziedzictwa.

Celem głównym jest „Stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami”. Cele szczegółowe to: 1. Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego, 2. Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami, 3. Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego.

Wśród wyznaczonych kierunków działań i zadań dla GPOnZ istotne są:

- wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym i wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym,
- szkolenia dla jednostek samorządu terytorialnego w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym, w tym pracowników merytorycznych, z uwzględnieniem zagadnień z zakresu planowania przestrzennego i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami,
- budowanie zasobu wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym i regionalnym,
- merytoryczne wsparcie procesów planowania i rewitalizacji w gminach,
- tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami,
- podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego przez sprzyjanie intensyfikacji współpracy z opiekunami zabytków przez właściwe służby i instytucje,
- wypracowanie zaleceń dla opiekunów zasobu zabytkowego dotyczących metod konserwacji, adaptacji, dokumentacji i badań, upowszechnianie przez bazę wiedzy.
- konkurs Generalnego Konserwatora Zabytków nagradzający gminy za modelowe wdrażanie programów opieki nad zabytkami.
- kampania społeczno-edukacyjna w mediach, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami i dostępności do zabytków dla osób z niepełnosprawnościami.
- tworzenie narzędzi edukacyjnych dla szkół i instytucji kultury, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.
- program dotacyjny dla organizacji pozarządowych w zakresie popularyzowania i upowszechniania wiedzy o dziedzictwie kulturowym, budowania świadomości lokalnej, a także włączania społeczeństwa w opiekę nad zasobem dziedzictwa kulturowego. w dziedzinie ochrony i opieki nad zabytkami.

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) (SOR) została przyjęta Uchwałą Nr 8 Rady Ministrów z dnia 14 lutego 2017 r.)

Jest to aktualizacja Strategii Rozwoju Kraju 2020, przyjętej Uchwałą Nr 157 Rady Ministrów z dnia 25 września 2012 r. SOR jest strategicznym instrumentem zarządzania polityką rozwoju realizowaną przez instytucje państwa. W jednolitym systemie programowym przedstawia cele do realizacji do 2020 r. oraz w perspektywie do 2030 r., określa wskaźniki ich realizacji, wskazuje sposób ich osiągnięcia oraz określa najważniejsze projekty służące realizacji celów SOR. Głównym celem SOR jest tworzenie warunków dla

wzrostu dochodów mieszkańców Polski przy jednoczesnym wzroście spójności w wymiarze społecznym, ekonomicznym, środowiskowym i terytorialnym. Zadania powiązane z obszarem ochrony zabytków zostały uwzględnione w następujących obszarach:

1). Obszar -państwo - kierunek interwencji: 1. Budowa i rozwój -administracji - orientacja administracji państwa na usługi cyfrowe. Wyznaczony projekt strategiczny: Digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej - kontynuacja procesów związanych z digitalizacją, przechowywaniem i udostępnianiem różnego typu zasobów dziedzictwa cyfrowego w Polsce (muzealnych, bibliotecznych, archiwalnych, audiowizualnych i zabytków), w tym do celów ponownego wykorzystywania, w ramach którego digitalizację należy rozumieć jako nowoczesną formę konserwacji i zabezpieczania najcenniejszych zasobów kultury.

2). Kapitał ludzki i społeczny - kierunek interwencji: 4. Wzmocnienie roli kultury dla rozwoju gospodarczego i spójności społecznej. Działania do 2020 r.: - Wzmacnianie potencjału instytucji kultury o szczególnym znaczeniu - wspieranie instytucji kultury, których wieloletnia działalność i tradycja mają szczególne znaczenie dla celów polityki państwa w obszarze kultury i których dorobek jest ważnym elementem budowania tożsamości kulturowej Polaków oraz narzędziem promocji Polski w świecie. - Wypracowanie systemu wspierania rozwoju sektorów kreatywnych - stworzenie warunków dla rozwoju sektorów kreatywnych w Polsce, które wpłyną na rozwój całego ekosystemu wspierania kultury. Działania do 2030 r.: - Ochrona i promocja dziedzictwa narodowego - wykorzystanie potencjału dziedzictwa dla wzmacniania kapitału społecznego oraz poczucia tożsamości i wspólnoty; inwestycje w dziedzictwo narodowe (dobra kultury, nauki i sztuki, zabytki, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocja dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO). Wzmacnianie tożsamości, poczucia wspólnoty i więzi międzypokoleniowych, poprzez uczestnictwo i zwiększanie dostępu do instytucji i dzieł kultury na wszystkich poziomach funkcjonowania wspólnoty (lokalnym, regionalnym, narodowym), likwidacja „białych plam” w dostępie do kultury.

Koncepcja Zagospodarowania Przestrzennego Kraju 2030

Przyjęta Uchwałą Nr 239 Rady Ministrów dnia 13 grudnia 2011 r. Jest to najważniejszy dokument dotyczący ładu przestrzennego Polski. Jego celem strategicznym jest efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej zróżnicowanych potencjałów rozwojowych do osiągnięcia konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia i większej sprawności państwa oraz spójności społecznej, gospodarczej i przestrzennej w długim okresie. Koncepcja ta kładzie szczególny nacisk na budowanie i utrzymywanie ładu przestrzennego, ponieważ decyduje

on o warunkach życia obywateli, funkcjonowaniu gospodarki i pozwala wykorzystywać szanse rozwojowe. Koncepcja formułuje także zasady i działania służące zapobieganiu konfliktom w gospodarowaniu przestrzenią i zapewnieniu bezpieczeństwa, w tym powodziowego. W znacznie większym stopniu niż dotychczas uwzględnia problematykę ochrony dziedzictwa kulturowego w systemie kształtowania prawidłowej polityki przestrzennej. Jako cele polityki przestrzennej w aspekcie ochrony zabytków wskazano: - ograniczenie presji urbanizacyjnej na obszary dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, poprzez rozwój narzędzi wspierania finansowego ochrony przyrody i krajobrazu, - wprowadzenie systemu standardów zabudowy i zagospodarowania terenu na terenach o niższym reżimie ochronnym, - wprowadzenie narzędzi kompensacji utraconych korzyści ekonomicznych na terenach o wysokich restrykcjach konserwatorskich, - wspieranie rewitalizacji zdegradowanych przestrzeni: starych dzielnic mieszkaniowych, obiektów przemysłowych, po kolejowych, opuszczonych wsi przez przyjęcie regulacji z zakresu rewitalizacji obszarów miejskich i starych zasobów mieszkaniowych.

4.2. Polityka województwa zachodniopomorskiego w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami.

Aktualnym dokumentem dotyczącym opieki nad zabytkami jest:

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa zachodniopomorskiego Tom II Cele i Kierunki kształtowania polityki przestrzennej województwa.

Załącznik nr 2 do Uchwały Nr XVII/214/20 Sejmiku Województwa Zachodniopomorskiego z dnia 24 czerwca 2020 r.

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa nie jest aktem prawnym, a jest aktem kierownictwa wewnętrznego i zobowiązuje władze województwa oraz inne podmioty administracji publicznej w zakresie przestrzegania priorytetów rozwojowych i prowadzenia polityki przestrzennej zgodnie z ustalonymi kierunkami.

Cele ochrony dziedzictwa i krajobrazu kulturowego. „Najważniejszym celem jest zahamowanie degradacji obiektów zabytkowych i dóbr kultury współczesnej oraz zachowanie i kształtowanie krajobrazu kulturowego jako cennego elementu kultury, przyczyniającego się do atrakcyjności obszaru, wpływającej na jakość życia mieszkańców i wzrost walorów turystycznych. Ochrona najcenniejszych obiektów i obszarów kulturowo-krajobrazowych przed degradacją oraz ich rewaloryzacja stanowią jedne z najistotniejszych działań budujących ład przestrzenny”.

Zalecenia:

- opracowanie przez samorzządy terytorialne programów gospodarowania zabytkami, jako kompleksowej oferty łączącej potrzeby funkcjonalne i ochronę konserwatorską, w tym zasady sprzedaży dzierżawy i udostępniania,
- stworzenie obiektywnej listy zabytków wymagających najpilniejszych prac konserwatorskich (w tym ratunkowych), będącej narzędziem wsparcia decyzji o dofinansowaniu prac konserwatorskich; - finansowe wspieranie i promowanie zagospodarowania zabytków na cele kulturalne, turystyczne i inne publiczne, z uwzględnieniem tworzenia miejsc pracy:
- ochrona zabytków przed instalowaniem nośników reklamowych oraz nieprawidłową termomodernizacją,
- rewaloryzację i rewitalizację zespołów parkowo-pałacowo-folwarcznych,
- rewaloryzację dziedzictwa kulturowego dla celów społecznych, gospodarczych i turystycznych – włączenie dziedzictwa kulturowego w obieg gospodarczy przy jednoczesnym priorytecie zachowania wartości zabytkowych,
- zachowanie i odtworzenie historycznych założeń parkowych i cmentarzy,
- stworzenie programu modernizacji i wykorzystania zabytkowych budowli hydrotechnicznych,
- wykluczenie lokalizacji inwestycji wielkokubaturowych, wielkoprzestrzennych, dominat wysokościowych z obszarów zapewniających ekspozycję sylwetek historycznych jednostek osadniczych oraz dominant krajobrazowych.

W dokumencie podkreśla się kwestię ochrony walorów przyrodniczych i dziedzictwa kulturowego „Zachowanie wartości przyrodniczych, kulturowych i krajobrazowych wpływa na podnoszenie jakości życia i budowanie tożsamości regionu, a w rezultacie podniesie atrakcyjność osiedleńczą i turystyczną obszaru”.

4.3. Polityka powiatu

Najnowszym i kompleksowym dokumentem jest:

Powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu gryfińskiego na lata 2018 – 2021. Gryfino 2018.

W programie przedstawiono cele strategiczne i priorytety powiatu w zakresie opieki nad zabytkami oraz kierunki działań zmierzające do realizacji postawionych celów.

Celem głównym jest ochrona i kształtowanie kulturowego obrazu powiatu oraz zachowanie historycznej ciągłości dziedzictwa regionalnego, tożsamości regionalnej i lokalnej oraz bogactwa wielokulturowego. Celem jest również kształtowanie pozytywnych postaw społeczeństwa wobec dziedzictwa kulturowego regionu wyzwolenie aktywności społecznej i

świadomego zaangażowania w opiekę nad regionalnym dziedzictwem kulturowym. Wśród wielu innych celów i działań istotne są:

- wzmocnienie poziomu ochrony i opieki nad zabytkami w regionie,
- wzmocnienie poziomu ochrony zabytków o statusie trwałych ruin,
- ochrona architektury regionalnej, tradycyjnej zabudowy, powstrzymanie degradacji wartościowych krajobrazów kulturowych oraz dewastacji,
- zachowanie historycznej wielokulturowości regionu i ich zagospodarowanie,
- zapobieganie procesowi degradacji zabytków pozostałych po dawnych kulturach,
- opieka nad sztuką ludową oraz zabytkami sztuki niematerialnej,
- szerzenie świadomości autentycznych wartości kulturowych,
- rozwój partnerstwa sektora publicznego i prywatnego, pozarządowego w celu upowszechniania wartości dziedzictwa kulturowego,
- edukacja na rzecz dziedzictwa kulturowego,
- wzmocnienie edukacji w zakresie dziedzictwa kulturowego poprzez prowadzenie działań edukacyjnych w szkołach, dla organizacji pozarządowych, kościołów, organizowanie konkursów literackich i plastycznych,
- zabezpieczenie środków na wydawnictwa, foldery, portal internetowy, telewizję internetową promujące walory i zasoby kulturowe i krajobrazowe powiatu powiat,
- powołanie społecznych opiekunów zabytków,
- znakowanie zabytków zgodnie z art. 12 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (przynajmniej 5 rocznie),
- popieranie inicjatyw tworzenia parków kulturowych,
- regulacja stanu prawnego zabytków wraz z aktualizacją w bazie ewidencji gruntów i budynków,
- zabezpieczenie środków na znakowanie obiektów zabytkowych oraz zakup znaków drogowych informujących o zabytkowych obiektach turystycznych i samochodowych szlakach turystycznych.

5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy).

Ustalenia dotyczące opieki nad zabytkami na poziomie gminy zawarte są w dokumentach:

- a) Strategia Rozwoju Gminy Moryń na lata 2016-2022.
- b) Zmiana studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Moryń, z dnia 6 lutego 1998 r. ze zm.
- c) Miejscowe Plany zagospodarowania przestrzennego

a) „Strategia Rozwoju Gminy Moryń na lata 2016-2022” (zarządzenie burmistrza nr 97/2016 z dn.06.10.2016 r.)

W dokumencie odniesiono się do realizacji strategii na lata 2013-2015, relacjonując zakresy zrealizowanych celów i zadań. Sformułowano politykę gminy w następującym brzmieniu:

„ Kluczowe problemy rozwoju społeczno-gospodarczego gminy Moryń koncentrują się wokół czterech obszarów, tj. rozwoju gospodarczego, potencjału turystycznego, infrastruktury technicznej oraz obiektów zabytkowych i ich dekapitalizacji”.

W analizach podkreślono dużą rolę dziedzictwa historycznego i kulturowego gminy formułując tzw. Misję dla rozwoju gm. Moryń, w której ważną rolę mają odgrywać „miejscowe walory krajobrazowo-kulturowe”.

Określono szereg celów z zakresu opieki nad zabytkami, z którymi identyfikuje się Gminny Program Opieki nad Zabytkami. Są to dla przykładu:

- działania w zakresie podnoszenia świadomości wśród mieszkańców nt. troski o dziedzictwo architektoniczne i potencjał turystyczny gminy,
- rozwój informacji i promocji turystycznej,
- rewaloryzacja zabudowy, parków,
- budowa tras turystycznych związanych z obiektami zabytkowymi.

b) Zmiana studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Moryń to dokument przyjęty pierwotnie uchwałą Nr XXXVI/352/98 Rady Miejskiej w Moryniu z dnia 6 lutego 1998 r., zmieniony później uchwałami:

- 1) Nr IX/72/2007 Rady Miejskiej w Moryniu z dnia 29 sierpnia 2007 r.,
- 2) Nr XXXVII/349/2010 Rady Miejskiej w Moryniu z dnia 22 września 2010 r.

Studium stanowi podstawowy dokument określający politykę gminy na całym jej obszarze i podstawowy element strategii rozwoju w dziedzinie zagospodarowania przestrzennego. Studium, nie będąc aktem prawa miejscowego, nie jest przepisem gminnym i nie stanowi podstawy do wydawania decyzji administracyjnych. Ustalenia studium działają poprzez

miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, dla których są wiążące. Ustalenia planów miejscowych nie mogą naruszać ustaleń studium. W sytuacji konieczności uchwalenia planu miejscowego, którego ustalenia są sprzeczne z ustaleniami Studium, należy przeprowadzić zmianę Studium w zakresie niezbędnym, uwzględniającym wpływ planowanego zagospodarowania i zabudowy na teren ich lokalizacji i tereny sąsiednie.

Zagadnienie związane z ochroną dziedzictwa kulturowego omówiono w rozdziale 6.

Określono tam m. in. następujące zasady ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania gminy,
- uwzględnienie warunków ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej w planach rozwoju gminy,
- określono zasady ochrony obiektów i obszarów w systemie stref ochrony konserwatorskiej.

c) Miejscowe Plany zagospodarowania przestrzennego

Plany zagospodarowania przestrzennego wykonuje się dla miasta Moryń i wsi z terenu gminy od 1998 r. Są to jednakże plany cząstkowe dla terenów poza istniejącym zainwestowaniem i wiążą się z inwestycjami o funkcjach turystycznych. Na obszarach zainwestowanych dominuje wydawanie decyzji o warunkach zabudowy.

5.2. Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

5.2.1. Zarys historii obszaru gminy

Moryń i miejscowości na terenie gminy. Na kartach historii miejscowość Moryń pojawiła się w 1263 roku, jednakże istniała ona już dużo wcześniej, dzieląc losy Pomorza. W okresie wczesnośredniowiecznym w IX-XII wieku, teren na którym położony jest Moryń, zasiedlony był przez plemiona pomorskie, z którymi wiąże się budowę grodu na tzw. Górze Zamkowej. Na południe od grodu prawdopodobnie w ciągu XII wieku wykształciła się osada o nazwie Moryń wywodząca się od słowiańskiego słowa *mor*, oznaczającego „wielką wodę”, morze. W pierwszej połowie wieku XIII Moryń wraz z okolicami należał do kasztelani cedyńskiej i znajdował się pod panowaniem książąt pomorskich. W tym okresie do południowych rubieży księstwa pomorskiego zaczęli zgłaszać pretensje książęta wielkopolscy i śląscy. Efektem rywalizacji pomorsko-śląskich władców było sprowadzenie na powyższe tereny zakonu templariuszy i obdarowanie ich dużymi obszarami ziem w

okolicach chojeńskiej Rurki i Chwarszczan z Ziemi Boleszkowickiej. Około połowy XIII wieku po władztwo księcia pomorskiego Barnima I, zaczęli sięgać margrabiowie brandenburscy, którzy ostatecznie przejęli je w czwartej ćwierci XIII wieku. W latach siedemdziesiątych XIII wieku, część terenów wokół Morynia znajdowała się we władaniu biskupów brandenburskich.

Moryń w 1263 roku pozostawał we władaniu księcia Barnima I. Był już rozwiniętą osadą z kościołem, nad którym patronat pełnili mnisi z zakonu Wiktorynów we Wkryujściu. Osada rozlokowana wokół kościoła miała kształt wrzeciona i zajmowała północno wschodnią część późniejszego miasta. Musiała pełnić ważną rolę ośrodka administracyjno-usługowego dla kilku okolicznych wsi o słowiańskich korzeniach. Do wsi tych należały: Bielin, Dolsko, Mirowo, Stare Objezierze i Witnica. Ta ostatnia wieś, podobnie jak Mirowo należały przejściowo do zakonu cystersów w Lehnin a następnie w Chorin.

W ostatniej ćwierci XIII wieku Moryń otrzymał prawa miejskie, z rąk margrabiów brandenburskich, co potwierdza informacja z 1306 roku o zakupie przez władze miasta pięciu jezior. Nadanie przywileju lokacyjnego wg. praw miasta Stendal i Prenzlau z ziemi wkrzańskiej, wiązało się z wytyczeniem nowych granic i wewnętrznych podziałów na kwartały i sieć ulic. Zapewne już pod koniec XIII wieku wokół miasta zaczęto budować fortyfikacje złożone z wałów ziemnych, fosy i pierścienia kamiennych murów wzmocnionych basztami. Moryń zasiedlony został osadnikami przybyłymi z ziem Starej Marchii a także z ziemi wkrzańskiej. Z tamtych rejonów przybywali również osadnicy do słowiańskich i nowo lokowanych wsi, zakładanych już od schyłku XIII wieku i dalej w wieku XIV w: Gądnie, Klępiczu, Nowym Objezierzu i Przyjezierzu. W tym czasie wykształciły się plany wsi, o owalnicowych układach, charakterystycznych dla osadnictwa z XIII i XIV wieku, oraz rozwinęła się sieć parafialna. Niemal w każdej wsi powstał okazały kościół. Cały rejon podlegał Biskupstwu w Kamieniu Pomorskim i kolegiacie w Myśliborzu.

Około 1365 roku margraf Otto z dynastii Wittelsbachów, dla zaakcentowania swego władztwa w rejonie, zlecił podległym sobie rycerzom budowę zamku, na miejscu dawnego grodu. W 1368 roku nadał ów zamek siedmiu rycerzom m.in. z rodów: Mornerów, Plötzow, i Gústebiese, które to rody władały w późniejszym okresie wieloma innymi wioskami w rejonie Chojny, Mieszkowic, Trzcńska, Morynia i Cedyni. Wspomniany rejon, w ciągu XIV wieku, wyodrębniony został ze zdobytych przez margrabiów brandenburskich terenów, jako odrębna jednostka zwana Nową Marchią. Prowadzone przez książąt pomorskich próby odbicia zagarniętych ziem nie powiodły się i Nowa Marchia rozwijała się

jako prowincja Księstwa Brandenburskiego.

W 1402 roku Nowa Marchia, a wraz z nią Moryń z okolicznymi wioskami, na okres pięćdziesięciu lat znajdowały się pod panowaniem zakonu krzyżackiego. Okres ten źle się zapisał w historii Morynia. W 1433 roku Krzyżacy dopuścili do spalenia miasta przez husytów, następnie odebrali Moryniowi prawa miejskie i tylko dzięki determinacji mieszczan przywileje zostały przywrócone. Szkodliwe dla miasta rządy skończyły się w 1454 roku, kiedy elektor brandenburski Fryderyk II wykupił Nową Marchie od Krzyżaków. Od tego czasu rządy w mieście sprawowali przedstawiciele rodów szlacheckich: Schlabrendorffów, Köckeritz, Doberkow i Schönebecków. Ta ostatnia rodzina w 1500 roku wykupiła miasto, i od tej pory było ono własnością prywatną, co nie sprzyjało swobodnemu rozwojowi.

W 1535 roku decyzją margrabiów brandenburskich na terenie Nowej Marchii, nastąpiła zmiana religii z katolickiej na protestancką. Skutkiem tego była znacząca wymiana wyposażenia wnętrz kościelnych, oraz likwidacja kościelnych uposażeń ziemskich. Ruchy reformatorskie w okolicach Morynia pojawiły się już dużo wcześniej, w 2 połowie XIV wieku, kiedy swój sprzeciw wobec kościoła rzymskokatolickiego głosili Waldensi, sekta kacerska, z silnym ośrodkiem m.in. w Nowym Objezierzu.

Zasadnicze zmiany w rozwoju miasta w rozplanowaniu i zabudowie Morynia oraz okolicznych wsi, nastąpiły w XVII wieku. Skutkiem prowadzonych na tym terenie działań Wojny Trzydziestoletniej (1618-1648), dawne średniowieczne struktury rozpadły się a nowe zaczęły powstawać dopiero pod koniec XVII stulecia. W 1637 roku wojska szwedzkie ograbiły mieszkańców Morynia a następnie spalili je. Głód i zarazy przetrzebiły ludność, tak, że miasto przez długie lata pozostawało opustoszałe. Ponadto w latach 1640 i 1688 było ponownie niszczone przez pożary. Skuteczną odbudowę rozpoczęto od 1720 roku, dzięki pomocy króla pruskiego Fryderyka II. Wtedy też miasteczko odzyskało samodzielność, która przejawiała się m.in. powszechnym wyborem burmistrzów. Podstawą utrzymania mieszkańców było rolnictwo, ale też rzemiosło, handel piwem i rybami. Odbudowane domostwa, wznoszone wyłącznie w konstrukcji szachulcowej (drewniany szkielet słupów i belek z wypełnieniem pól gliną zmieszaną ze słomą i żerdziami), zostały ponownie zniszczone przez pożar w 1783 roku. Od tego czasu w mieście obowiązywał zakaz budowania stodoł w obrębie zagród. Miejsce do ich budowy władze miejskie wyznaczyły po południowej stronie miasta za Bramą Mieszkowicką. Jednak tradycyjna technologia budowy domów w konstrukcji szkieletowej, zarówno w mieście jak i na wsiach, utrzymywała się do 3 ćwierci XIX wieku. Z kamieni, granitowych otoczków, budowano w

tych budynkach jedynie piwnice a wypełnienia pól z cegły stosowano w nielicznych domach.

Znaczące zmiany w gospodarce miasta a szczególnie wsi nastąpiły w pierwszej połowie XIX wieku, po reformach rolnych. Mieszczanie a także chłopci stali się właścicielami ziemi, a miasto właścicielem nowo zakładanych folwarków w: Nowym Dworze, Macierzy, Łabędzinie, Słupcu i Mobierzy. 147 mieszczan posiadało prywatne gospodarstwa. Zmiany wpłynęły na wzrost liczby ludności oraz zagęszczenie zabudowy wewnątrz murów. Te same zjawiska miały miejsce we wsiach, gdzie obok dawnych siedzib dworskich i folwarcznych zaczęły powstawać nowe, bardzo okazałe założenia budowane z kamieni granitowych i cegły ceramicznej.

Od 1877 roku na trasie Szczecin Kostrzyn zaczęła funkcjonować kolej, która ominęła Moryń. Stacja powstała nieopodal Witnicy, następna w 1892 roku w Przyjezierzu a kolejna na początku XX wieku w Klępiczu. Moryń z pięknym jeziorem i czystym powietrzem już od schyłku XIX wieku zaczął przyciągać letników. W 1926 roku nad jeziorem Morzycko zbudowano nowoczesne kąpielisko. Przed II wojną światową przy rynku znajdowały się dwie gospody, w mieście była szkoła, poczta, apteka, Dom Opieki dla dzieci.

W 1945 roku Moryń wraz z całym terenem Nowej Marchii włączony został w granice Polski. Miasto podobnie jak wioski zasiedlone zostały przez ludność z terenów wschodnich oraz z Małopolski i Wielkopolski. W Moryniu w ramach porządkowania zabudowy wyburzono kilkanaście domów, w północnej pierzei Rynku zbudowano restaurację, poza murami miasta zbudowano nową szkołę i tam również powstała nowa zabudowa mieszkalna.

Miasto jako układ urbanistyczny zostało wpisane do rejestru zabytków w 1955 r.

Historia wsi

Bielin. Wieś o korzeniach słowiańskich, lokowana w 2 połowie XIII wieku, na 64 włókach ziemi. Od XIV do XX wieku w posiadaniu wielu rodów rycerskich, w tym : rodu von Werbelow w XV wieku i rodu von Kahle w wieku XIX. Plan wsi ukształtowany w średniowieczu, przekształcony w XIX wieku. Z zabudowy średniowiecznej pozostał kościół, z nowożytniej zespół folwarczny z dworem i parkiem. Zabudowa mieszkalna i gospodarcza pochodzi z XIX i XX wieku. Wieś połączona alejami z Moryniem, Mieszkowicami i folwarkiem w Macierzy.

Dolsko. Wieś o korzeniach słowiańskich lokowana pod koniec XIII wieku na 40 włókach ziemi, bez własności rycerskiej. W XV wieku Dolsko decyzją suwerena podarowano klasztorowi cysterek z Cedyni. Po sekularyzacji klasztoru wieś włączona do domeny cedyńskiej. Plan wsi ukształtowany pod koniec XIII wieku w sąsiedztwie centralnie położonego kościoła.

W XIX wieku rozbudowana do formy ulicówki obsadzonej drzewami. Z tego okresu pochodzi zabudowa mieszkalna i gospodarcza.

Gądko. Wieś prawdopodobnie o korzeniach słowiańskich. W XV wieku opustoszała, zapewne po przejściu wojsk husyckich. Odbudowana na początku XVII wieku jako własność prywatna panów na Moryniu – rodu von Schönebeck, a następnie rodu von Mühlheim i von Rohr, z których fundacji powstał pałac i park a następnie zespół folwarczny.

Kłępicz. Wieś o korzeniach słowiańskich lokowana w XIV wieku na 54 włókach ziemi. Od średniowiecza po XX wiek, była własnością wielu rodów rycerskich, w tym rodzin von Sack z Przyjezierza. Plan wsi ukształtowany w XIV wieku w formie owalnicy z kościołem w centrum. W XIX wieku wieś rozbudowana, m.in. o duży zespół folwarczny. Na początku XX wieku w pobliżu Kłępicza zbudowano stację kolejową łączącą Szczecin z Siekierkami.

Macierz. Folwark założony w 2 połowie XIX wieku na gruntach majątku ziemskiego w Bielinie. Zespół założony przez rodzinę von Rohr składał się z budynków gospodarczych i kolonii budynków mieszkalnych. Zachowany częściowo.

Mirowo. Najstarsza wieś w regionie, założona około połowy XIII wieku, prawdopodobnie z inicjatywy klasztoru cystersów w Lehnin, którego była własnością, a następnie klasztoru w Chorin. Plan wsi ukształtowany w okresie średniowiecza w formie owalnicy z kościołem w centralnej części. Po sekularyzacji dóbr klasztornych, w 2 połowie XVI wieku Mirowo przeszło w ręce rodu von Sack i pozostawało ich własnością do XVIII wieku. Wówczas wieś włączono do nowo utworzonej domeny w Przyjezierzu. W XIX wieku na terenie wsi powstały dwa folwarki z dworami i parkami. Obecna zabudowa wsi pochodzi z wieku XIX i XX.

Młynary. Dawny folwark założony pod koniec XIX wieku na gruntach majątku ziemskiego w Witnicy. Składał się z budynku rządcy, niewielkiego parku, kilku budynków gospodarczych. Do dziś z zespołu pozostał budynek rządcówki i fragmenty parku.

Niwka. Dawny folwark założony pod koniec XIX wieku na gruntach majątku ziemskiego w Witnicy, przy stacji kolejowej w Witnicy. Zachowane dwa budynki; budynek mieszkalny i stodoła.

Nowe Objezierze. Wieś założona pod koniec XIII wieku, w 1311 roku nadana cysterkom cedyńskim. W ciągu XIV wieku uzyskała plan owalnicy z kościołem w centrum wrzecionowatego nawsia. W XIV i XV wieku zamieszkała przez wielu wyznawców sekty Waldensów. Po rozwiązaniu klasztoru wieś włączono w skład majątku państwowego w Cedyni. Istniejący we wsi folwark oddano w 1706 roku w dzierżawę. W 1808 roku wieś zniszczona pożarem. W XIX wieku folwark przekształcony w majątek ziemski, kupiony przez rodzinę von Arnim, a następnie von Levetzow. Z założenia dworskiego przetrwał park. Zabudowa wsi pochodzi z XIX i XX wieku.

Nowy Dwór. Dawny folwark miasta Moryń, założony w XVIII wieku na gruntach miejskich, w XIX wieku sprzedany i wzniesiony od podstaw w formie zespołu złożonego z dworu niewielkiego parku i budynków gospodarczych ustawionych wokół prostokątnego dziedzińca. Dziś zespół w całości w ruinie.

Przyjezierze. Wieś założona w XIV wieku na północno-zachodnim brzegu Jeziora Morzycko razem z przeprawą promową łączącą zamek moryński z drogą prowadzącą do Chojny i Cedyni. Od początku wieś rycerska w rękach rodu von Sack. Po zniszczeniach z lat siedemdziesiątych XIV wieku, wieś została odbudowana jako ulicówka z kościołem na wzniesieniu terenu w centralnej części oraz zespołem dworsko-folwarcznym po południowej stronie kościoła przy przeprawie promowej. Pod koniec XVII wieku dwór przebudowano, zakładając obok niego park. Około połowy XVIII wieku majątek w Przyjezierzu przekształcono na domenę państwową, wydzierżawiając ją kolejnym dzierżawcom. Na początku XIX wieku na miejscu kościoła z XV wieku zbudowano nowy, a pod koniec tamtego stulecia wzniesiono nowy zespół budynków gospodarczych, obecnie zachowanych szczątkowo. Z zespołu pozostał dwór i park. Na początku XX wieku nieopodal wsi wybudowano stację kolejową na trasie Szczecin-Siekierki. Zespół zachowany do dziś w całości. Na ten okres datować można zabudowę mieszkalną Przyjezierza, znacznie rozbudowaną na początku XXI wieku w formie domów letniskowych wznoszonych południowo-wschodniej stronie wsi.

Stare Objezierze. Wieś o słowiańskich korzeniach, założona w formie owalnicy z kościołem w centrum nawsia pod koniec XIII wieku. Jeszcze w latach trzydziestych XIV wieku część ziemi należała do rodziny Vivianz a część do rodziny Stocknitz. Od XV wieku w rękach wielu znanych rodzin rycerskich m.in. rodów von Wedel, von Schöning czy von Sack. W 1739 roku zniszczona pożarem, odbudowana wkrótce potem a następnie w 2 połowie XIX wieku, kiedy powstał również nowy dwór i zespół budynków folwarcznych. Zespół powstał po przekształceniu majątku w domenę państwową, którą państwo

wydzierżawiało. Nieużytkowana i mocno zaniedbana zabudowa zespołu dworskiego złożona z dworu i zespołu budynków gospodarczych przetrwała do chwili obecnej.

Wisław. Dawny folwark założony w połowie XIX wieku na gruntach majątku ziemskiego w Witnicy. Składa się z budynku mieszkalnego, budynków gospodarczych (stajnia, stodoła, owczarnia) ustawionych wokół podwórza. Zespół zachowany do dziś, częściowo odbudowany.

Witnica. Wieś o słowiańskich korzeniach, jedna z najstarszych w gminie, w źródłach wymieniona w 1248 roku, w dokumencie podpisanym przez księcia pomorskiego Barnima I ,potwierdzającym prawo pobierania dziesięcin z tejże wsi przez klasztor cystersów w Lehnin. Założona w XIII wieku jako owalnica z kościołem w centralnej części nawsia. Od lat trzydziestych XV wieku własność miejscowych rodów rycerskich : von Strauss, von Sack, von Sydow i von Oelsen, zarządzających majątkiem z siedziby ulokowanej w południowo-wschodniej części wsi. Pałac zbudowany pod koniec XVII wieku spalił się w 1827 roku i został odbudowany około 1840 r. Ponownie spalił się w 1990 roku i od tamtego czasu pozostaje w ruinie. W sąsiedztwie pałacu powstał rozległy park krajobrazowy, zaplecze w formie oficyny, domu ogrodnika, i stajni a za drogą wiejską po stronie zachodniej powstał jeden z największych w regionie zespołów folwarcznych z budynkami mieszkalnymi dla pracowników folwarcznych. Kilka budynków zespołu znajduje się w stanie ruiny. Zabudowa mieszkalna pochodzi z XIX i XX wieku. Po zachodniej stronie wsi przy drodze do Morynia znajduje się stacja kolejowa zbudowana w 1892 roku na trasie Szczecin-Kostrzyn. Jest to zespół złożony z budynku dworca, toalet i budynku mieszkalnego zawiadowcy.

Witniczka. Dawny folwark założony na gruncie majątku ziemskiego w Witnicy w 2 połowie XIX w. Dziś osada z relikdami zabudowy z początku XX w., i aleją z drzew liściastych po wschodniej stronie zabudowy.

5. 2. 2. Zasadnicze cechy krajobrazu kulturowego

Miasto. Układ przestrzenny miasta

Moryń jest niewielkim miasteczkiem położonym na zachodnim brzegu Jeziora Morzycko, którego powierzchnia dwukrotnie przewyższa zabudowany teren miasta. Spośród wielu podobnej skali miasteczek na terenie Pomorza Zachodniego i Polski, wyróżnia się starą metryką sięgającą XII wieku, oryginalnym dwuczłonowym założeniem urbanistycznym, złożonym z miasta i wzgórza grodowego z relikdami zamku z XIV wieku; wyjątkowej klasy romańsko-gotycką budowlą sakralną; zachowaną ponad stuletnią zabudową mieszkalną

utrzymaną w historycznej skali; i wreszcie kamiennymi murami obronnymi opasującymi wewnętrzną zabudowę.

Malowniczą sylwetę i urbanistykę Morynia kształtuje plan w kształcie podkowy wybrzuszonej w kierunku południowym z czytelnym w części wschodniej wrzecionem najstarszej części miasta położonej na wzniesieniu terenu opadającym ku brzegom Jeziora Morzycko i w kierunku drogi, dawnej przełęczy wiodącej do grodu położonego na północ od miasta. Metrykę wschodniej części Morynia, z najstarszym w regionie kościołem pośrodku, datuje się na pierwszą połowę XIII wieku lub jeszcze wcześniejszy okres. Pod koniec XIII wieku, teren miasta został powiększony w kierunku zachodnim o kilka dużych nieregularnych kwartałów z placem targowym pośrodku. Granice utrwalono budową fortyfikacji złożonych z murów obronnych, fosy i wałów ziemnych. Wykształcona w średniowieczu kompozycja planu miasta z jego głównymi składnikami przetrwała do chwili obecnej. W ciągu wieków wymianie ulegała jedynie zabudowa mieszkalna, która z racji drewnianego budulca była narażona na niszczenie przez pożary bądź zużycie się materiałów.

Architektura sakralna i obronna

Fara ob. kościół par. p.w. świętego Ducha jest jedną z najstarszych kamiennych świątyń na terenie Pomorza Zachodniego i Polski. Budowana od połowy XIII do 2 połowy XV wieku, zawiera w swym planie i bryle elementy architektury romańskiej, wczesnogotyckiej i gotyckiej. Do najstarszych elementów kościoła, pierwotnie pod wezwaniem Najświętszej Marii Panny, należą: prezbiterium wraz z transeptem i fragmenty nawy głównej zachowane w filarach. Ponad 750 letnią metrykę świątyni, poświadczają z jednej strony dokumenty z lat 1263, 1265, w których książę Barnim I oddaje patronat nad świątynią zakonowi augustianów ze Wkryujścia, a z drugiej strony poświadczają ją: technika budowy ze starannie obrobionych granitowych kwadr, formy podziałów elewacji prezbiterium i transeptu wąskimi i długimi oknami oraz blendami ostrołukowymi i kolistymi, a we wnętrzu formy wielkich półkolistych arkad oddzielających ramiona transeptu od nawy. Z XIV wieku pochodzi trzynawowy korpus z szeroką nawą główną z pierwszego etapu budowy i wąskimi nawami bocznymi, oraz kamienna wieża z przejazdem na osi południe północ, z wąskimi kamiennymi schodami w grubości murów, prowadzącymi na emporę kolatorską oraz na taras ostatniej kondygnacji. Hełm wieży i okna w nawach bocznych wykonano w późniejszych czasach. Hełm drewniany z latarnią powstał w 1756 roku, okna naw bocznych, prawdopodobnie w XVII wieku. Z czasów średniowiecza pochodzi

wieloboczna, ceglana kaplica dostawiona do południowego ramienia transeptu opięta przyporami, ozdobiona malowanym fryzem, z ostrołukowym portalem w elewacji południowej.

Moryńska fara jest obiektem wyjątkowym w skali regionu, prezentuje wczesny przykład świątyni na planie krzyża greckiego, przekształcony w trzynawową bazylikę z otwartą kruchtą pod wieżową. Zachowane oryginalne formy takie jak: faktura kamiennych elewacji, trzy portale, dziewięć okien i kilkanaście blend, a także ślady polichromii na portalach i fryzach, wyróżniają tę świątynię spośród podobnych budowli wznoszonych w tym samym czasie np. w Baniach, Chojnie czy Gryfinie. Wyróżnia ją również oddziaływanie na kształty powstających w regionie kościołów np. w Mirowie oraz elementy wystroju takie jak: najstarsza w Polsce, trzynastowieczna kamienna mensa, fragmenty gotyckich polichromii i późniejsze dzieła jak ambona autorstwa wybitnego snycerza moryńskiego Hattenkarela.

Mury obronne

Podobnie jak fara należą do najstarszych i dobrze utrzymanych zespołów obwarowań miejskich w Polsce. Zachowane prawie na całym obwodzie miasta, kształtują jego sylwetę od blisko siedmiuset lat i są najważniejszym elementem historycznej kompozycji urbanistycznej. Mury zachowane na prawie całym obwodzie miasta, poza stumetrowym odcinkiem, zajęтым w XIX wieku pod budowę zachowanego do dziś Domu Opieki, zbudowane są z granitowych otoczków ułożonych warstwowo. Pierwotnie wysokie na około 7 m, dziś znacznie niższe sięgają od 4,5 do 6,5 m wysokości, ich grubość waha się od 0,9 do 1,2 m. Ciągi murów wzmocnione są 28 wysuniętymi na zewnątrz półbasztami, założonymi na planach prostokątów. W murach od strony południowo wschodniej i zachodniej znajdują się dwa szerokie przejazdy, wykute w XIX wieku, na miejscu dawnych bram. Po stronie północno wschodniej znajduje się jedna szeroka furta zwana Wodną. Mury po stronie zewnętrznej są świetnie eksponowane, poprzedzone ze wszystkich stron wyrównanymi, starannie utrzymanymi trawnikami, znajdującymi się na terenach dawnej fosy i wałów ziemnych, splantowanych w XIX wieku. Po wewnętrznej stronie do murów przylegają ogrody. Poprzez staranne utrzymanie, bieżące remonty i świetną ekspozycję są wręcz symbolem średniowiecznej sylwety miasta.

W zasobach zabytkowych budowli miast zachodniopomorskich mury obronne są często spotykane, niekiedy nawet bogatsze o dzieła architektury obronnej typu bramy, baszy i basteje jak np. w Stargardzie Szczecińskim, czy w Trzciesku Zdroju. Jednak mury moryńskie charakteryzują się najbardziej jednolitą strukturą, i najlepszą ze wszystkich zachowanych przykładów ekspozycją, utrzymaną dzięki wolnej niezabudowanej

przestrzeni zewnętrznej i starannie utrzymanej powierzchni terenu. Dzięki temu możliwy jest odbiór sylwety miasta w jego pierwotnej skali i charakterze.

Budowle użyteczności publicznej i zabudowa mieszkalna.

Zabudowa miejska w obrębie murów pochodzi z czasów nowożytnych z XIX i XX w. Do budowli użyteczności publicznej należą: ratusz, budynek szkoły i Dom Opieki Społecznej, który jest najokazalszy z nich. Zbudowany z cegły w 1874 roku w formach nawiązujących do renesansu włoskiego, imponuje dużym, trzyskrzydłowym założeniem i efektownymi podziałami złożonymi z wielkich półkolistych arkad opartych na pilastrach, z charakterystycznymi dla renesansu tondami znajdującymi się w polach pomiędzy łukami arkad. Przed fasadą Domu znajduje się jeden z nielicznie zachowanych na terenie regionu pomnik fundatora budowli dr Christiana Friedricha Kocha wykonany w 1903 r. Dom zbudowano na miejscu jedyne, wyburzonego odcinka murów średniowiecznych, których oryginalne odcinki przylegają od północy i południa do założenia, tworząc bardzo malowniczy zakątek i spokojne miejsce pobytu dla podopiecznych Zakładu Opiekuńczego.

Zabudowa mieszkalna i gospodarcza.

Największym walorem zabudowy mieszkalnej Morynia pochodzącej z okresu od 2 połowy wieku XIX do lat trzydziestych XX wieku, jest jej jednorodność i zachowana tradycyjna skala małomiasteczkowych budynków nie przekraczająca wysokości dwóch kondygnacji, przy przewadze budynków parterowych. Historyczną wartością jest również kalenicowe ustawienie domów względem ulic. Dzięki takiemu ustawieniu w budynkach można było budować szerokie przejazdy bramne prowadzące na podwórza gospodarcze, których przykłady zachowały się w Moryniu jeszcze w wielu miejscach, podobnie jak stojące przy nich budynki gospodarcze. Budowane z kamieni granitowych i z cegły, posiadają nierzadko interesujące detale architektoniczne.

Ruiny zamku.

Wzgórze zamkowe położone 700 m na północ od miasta, połączone z nim malowniczą drogą wiodącą przez zarośnięte moczary. Na szczycie wzgórza ze śladami suchej fosy u podnóża wznoszą się relikty kamiennych murów obronnych z XIV wieku, z fragmentami bramy i relikdami fundamentów budynków na majdanie. Zamek, zgodnie z dotychczasowymi ustaleniami, zbudowano na miejscu słowiańskiego grodu wyżynnego, w systemie obronnym kasztelani cedyńskiej. W 2 połowie XIX wieku, odsłonięto część widocznych do dziś reliktyw, a w 1920 roku ułatwiono dostęp do zamku poprzez wybudowanie schodów na zboczu wschodnim i obsadzeniu terenu drzewami. Od 2016 roku na terenie zamku prowadzone są badania archeologiczne.

Zabytkowa zielen

Ważnymi elementami pejzażu Morynia, a zarazem krajobrazu kulturowego są: parki, cmentarze i aleje. Miasto otoczone jest od wschodu pasem zieleni wysokiej o charakterze parkowym. W pasie tym rozciąga się również teren cmentarza komunalnego z niewielką, neogotycką kaplicą pośrodku a także cmentarz żydowski przyległy do murów po południowo-wschodniej stronie miasta.

Wzdłuż murów cmentarza przed południowym wjazdem do miasta znajduje się niezwykle malownicza, cenna, aleja lipowa, biegnąca w kierunku Bielina.

Wioski . Układy przestrzenne wsi

Wszystkie wioski z terenu gminy Moryń założone zostały w okresie średniowiecza. Są to: Bielin, Dolsko, Gądno, Klępicz, Mirowo, Nowe Objezierze, Przyjezierze, Stare Objezierze i Witnica. W okresie lokacji na prawie niemieckim na przełomie XIII/XIV wieku, zakładano je w większości na planie owalnic. Plany owalnic charakteryzujące się kompozycją złożoną z nawsi o wrzecionowatych kształtach ujętych po bokach ramionami ulic powtarzających zarys wrzecion, zachowane są w całości jedynie w Mirowie, Nowym Objezierzu i Witnicy. W Bielinie, Dolsku, Klępiczu i Starym Objezierzu owalnicowe plany uległy w XVIII i XIX wieku, przekształceniom i dziś są układami placowymi i wielodrożnymi. W dwóch wioskach w Gądnie i Przyjezierzu zabudowa wznoszona była od początku na planie ulicówek.

W spisach miejscowości należących do gminy Moryń wymieniane się jeszcze: Macierz, Moryń Dwór, Wisław. Są to niewielkie osady założone w XIX wieku jako folwarki złożone z reguły z budynków mieszkalnych zarządców majątków ziemskich lub dzierżawców, oraz z budynków gospodarczych ustawianych wokół obszernych dziedzińców. Są też jednozagrodowe zespoły w Młynarach, Niwce i Witnicze budowane jako leśniczówki, lub wybudowania. Wymienione osady i wybudowania są świadectwem rolniczego rozwoju gminy w XIX wieku. Obecnie są niestety mocno zaniedbane i popadają w ruinę.

Architektura sakralna

Kościół znajdują się we wszystkich średniowiecznych wsiach gminy Moryń, przy czym metrykę nowożytną mają dwie świątynie w Przyjezierzu i Gądnie, natomiast w pozostałych miejscowościach znajdują się budowle z XIII i XV wieku. Bardzo cenną grupę tworzą kościoły z kwadr granitowych znajdujące się w: **Dolsku, Mirowie, Witnicy i Starym Objezierzu**. Reprezentują różnorodne typy założeń od prostych salowych budowli bez wydzielonych prezbiteriów jak w Mirowie, po rozwiniętą świątynię z prezbiterium, nawą główną i wieżą typu westwerku jak w Starym Objezierzu, gdzie znajdujemy przepiękną

kompozycję wschodniej ściany prezbiterium złożoną z potężnej ostrołukowej niszy z trzema wąskimi oknami w tle. Kościół w Dolsku wyróżnia się półkolistą apsydą, w Witnicy uwagę zwraca wieża zakończona ceglany otynkowanym stożkowym hełmem a w Mirowie kompozycja ściany wschodniej opracowana identycznie jak w Moryniu. Kościół w **Nowym Objezierzu**, wzniesiony również z kwadr granitowych w XIII wieku został bardzo przebudowany po pożarze w latach 1898-1902 r., i dziś prezentuje neogotyckie formy. Znacznie późniejsza od wymienionych wyżej jest świątynia w **Bielinie** zbudowana z cegły w XV wieku, przebudowana na początku XX wieku, kiedy wewnątrz przykryto pozornym sklepieniem beczkowym. Podobne sklepienie przykrywa wewnątrz kościoła w **Przyjezierzu** zbudowanego w 1807 roku na planie prostokątnej nawy z kwadratową wieżą górującą nad okolicą. Najmłodszym obiektem sakralnym w gminie jest kaplica w **Gądnie** powstała w 1989 roku na zasadzie adaptacji budynku inwentarskiego na cele sakralne.

Dodatkową, szczególną wartość krajobrazową tworzą wieże położonych blisko siebie kościołów w: Nowym Objezierzu, Starym Objezierzu i w Kłepiczu. W pagórkowatym pejzażu tej części gminy wieże wyłaniają się zza wzgórz pojedynczo lub wszystkie równocześnie tworząc wyjątkowe kompozycje, kwalifikujące się do ochrony.

Zespoły dworskie i folwarczne

Są to zespoły budowane w obrębie dużych majątków ziemskich, jako główne siedziby właścicieli, czyli pałace lub dwory otoczone parkami, z zespołami budynków gospodarczych zwanych folwarkami. Na terenie gminy zespoły tego typu zachowane są we wszystkich wsiach oprócz Dolska. Do najstarszych przykładów należą zespoły w **Przyjezierzu** i **Witnicy**. Ten pierwszy istniał już w XVI wieku. Pod koniec XVII stulecia nad Jeziorem Morzycko zbudowano dwór, którego relikty przetrwały do dziś w opustoszałej, nieużytkowanej budowli. Po stronie południowej pozostały resztki parku, dziś bardzo zaniedbanego. Zespół folwarczny, który zbudowano w XIX wieku po zachodniej stronie dworu, popadł w ruinę już dawno i został rozebrany.

Drugim najstarszym a zarazem największym jest zespół w **Witnicy** założony w XVIII wieku na miejscu starszego założenia. Tego czasu sięga metryka pałacu pozostającego obecnie w ruinie, obiektu, który zachowane do dziś formy uzyskał około 1840 roku i pod koniec XIX wieku. Spalił się w 1990 roku. Do pałacu przylega rozległy park o cennym drzewostanie ogrodzony od strony drogi wiejskiej kutym ozdobnie płotem. W pobliżu pałacu zachowało się kilka dworskich budynków gospodarczych z XIX i początku XX wieku: piętrowa oficyna, stajnie, dom ogrodnika, remiza strażacka, wszystkie o starannie opracowanych elewacjach. Zespół folwarczny złożony z: obór, stajni, owczarni i stodół

oraz budynków mieszkalnych pracowników folwarcznych znajduje się po zachodniej stronie drogi wiejskiej. Budynki murowane z cegły otrzymały wyjątkowo bogaty wystrój elewacji. Cały zespół należy do najokazalszych w regionie, lecz niestety nieużytkowany popada w ruinę. Początku XIX wieku sięgają początki zespołów dworskich w: Bielinie i Gądnie.

W **Bielinie** zachował się dwór, park i cały zespół folwarczny, użytkowany z powodzeniem, choć i tu budynek dawnej oficyny pozostaje od lat w ruinie. Dwór bieliński jest skromną budowlą o formach klasycystycznych, park niewielki, natomiast zespół folwarczny jest rozległy i złożony z kilku okazałych budynków w konstrukcji ryglowej i z cegły.

Zespół w **Gądnie**, przepięknie położony nad Jeziorem Morzycko, jest niestety przeciwieństwem Bielina. Tu bardzo interesujący pałac z okresu wczesnego klasycyzmu popadł w całkowitą ruinę (trzy lata temu podjęto działania zmierzające do odbudowy!), park z cennym wiekowym drzewostanem został podzielony, a rozległy zespół folwarczny z kilkoma bardzo ciekawymi kamiennymi i ceglanyymi budynkami, pozostaje częściowo nieużytkowany. Dwa budynki już popadły w ruinę, dalsze są ostatnio zabezpieczane. Dobrze zachowany jest dawny budynek rządcy o urozmaiconej bryle i ciekawych podziałach elewacji. W Gądnie przy drodze wiejskiej znajdują się budynki mieszkalne, które były pierwotnie domami pracowników folwarcznych.

Z ostatniej ćwierci XIX wieku pochodzą zespoły dworskie w: Mirowie, Starym Objezierzu, Klępiczu i Nowym Objezierzu .

W **Mirowie** zachowały się dwa zespoły. W starszym, w centralnej części wsi, naprzeciwko kościoła, przetrwał dwór neoklasycystyczny z końca XIX wieku, obecnie odbudowywany, lecz co ciekawe bez parku, i tylko z jednym budynkiem gospodarczym również w ostatnim czasie bardzo starannie odbudowanym. Drugi zespół położony na południowym krańcu Mirowa założony został pod koniec XIX wieku, dwór wzniesiony na początku XX wieku jest piętrową budowlą w typie willi mieszczańskich (ob. dom wielorodzinny). Otoczony od południa parkiem, od północy sąsiedował z zespołem folwarczny z którego pozostały mocno zaniedbane dwa ceglane budynki.

Zespół w **Starym Objezierzu** znajduje się w stanie ruiny. Zachowany skromny dwór z końca XIX wieku, lecz co ciekawe bez parku, prezentuje formy neoklasycystyczne. Bardzo interesujący jest zespół ceglanych budynków gospodarczych o detalach neogotyckich. Budynki nieużytkowane niestety również popadają w ruinę.

W **Klępiczu** po dawnym zespole dworskim pozostał park o cennym drzewostanie, cztery kamienno – ceglane budynki gospodarcze w tym dwa żeliwne silosy i kilka domów pracowników folwarcznych. Jeden budynek rozebrano, jeden pozostaje w ruinie.

Z zespołu w **Nowym Objezierzu** pozostał przebudowany budynek rządcówki i park o cennym drzewostanie, zagospodarowany częściowo na plac zabaw dla dzieci.

Wiejska zabudowa użyteczności publicznej, zespoły zabudowy dworcowej.

W zabudowie wiejskiej już od XVIII wieku, a na większą skalę w wieku XIX, pojawiły się budynki szkolne, które musiały znajdować się prawie w każdej wsi. Rozpoznawalną formę ma tylko budynek dawnej szkoły w Bielinie, ob. budynek mieszkalny nr 29.

Budynkami użyteczności publicznej były remizy zachowane m.in. w: Kłępiczu, Mirowie, Starym Objezierzu i Witnicy. Budowane z kamieni granitowych w centralnych częściach wsi, są niewielkimi obiektami z wrotami w ścianach szczytowych. Z wymienionych przykładów wyróżnia się ceglana remiza w Witnicy z 1861 r. o dekoracyjnie opracowanej ścianie szczytowej.

W pejzażu pomorskich wsi uwagę zwracają trzy **zespoły zabudowy dworcowej** zachowane w: Witnicy oraz przy nieczynnych już liniach kolejowych w Kłępiczu i Przyjezierzu. W zespołach, oddalonych od zabudowań wiejskich, oprócz dworca, znajdują się: jeden szalet w Przyjezierzu, w Kłępiczu został rozebrany) oraz budynki mieszkalne pracowników kolei, różniące się w sposób znaczący od zabudowy wiejskiej. Są to budynki ceglane, tynkowane, piętrowe o ozdobnie opracowanych elewacjach. Wszystkie straciły już swoje dawne funkcje i są adaptowane na budynki mieszkalne, co wiąże się ze znaczącymi zmianami oryginalnych form. Na szczególną uwagę zasługuje bardzo dobrze utrzymany budynek przy ul. Kolejowej 3 w Przyjezierzu. Wszystkie zespoły powinny być chronione, poprzez wpis do rejestru zabytków. Do tej samej grupy należą trzy wolnostojące, piętrowe budynki w: Nowym Objezierzu, Przyjezierzu i Bielinie, ten ostatni wyróżnia się modernistyczną formą. Zbudowane przy torach, w pobliżu przystanków, były siedzibami służb kolejowych.

Budynki mieszkalne

Zabudowa wsi, wyłączając zespoły folwarczne, składa się w większości z zagród i pojedynczych domów powstałych w okresie od połowy wieku XIX do lat trzydziestych wieku XX. We frontowych częściach zagród znajdują się domy mieszkalne usytuowane względem ulic kalenicowo. Są na ogół murowane z cegły i tynkowane. Przeważnie parterowe, kryte wysokimi dachami dwuspadowymi, czasem naczółkowymi. Mają raczej skromne wystroje elewacji, sprowadzone do opasek wokół drzwi i gzymsów nadokiennych. Domów o formach oryginalnych z prostokątnymi oknami, stolarką drewnianą, krzyżową, z detalami zachowało się niewiele. Można tu wymienić jedynie budynki: w Kłępiczu nr. 11, 25 w Nowym Objezierzu nr 16,19 w Mirowie nr 8, 16, 17 w Przyjezierzu nr 19, w Starym Objezierzu nr 19. Większość budynków przebudowano głównie poprzez: skucie detalu,

powiększenie okien, ocieplenie elewacji, wymianę stolarki okiennej i drzwiowej, pomalowanie elewacji w ostrych ahistorycznych kolorach. Głównymi walorami do zachowania teraz i na przyszłość jest utrzymanie gabarytów, sytuowanie nowych domów w tradycyjnych liniach zabudowy, oraz utrzymywanie zgodnych z tradycją kompozycji, t. j. budowania domów kalenicowo wzdłuż ulic, i ustawianie budynków gospodarczych szczytowo.

Zabudowa gospodarcza

Obok budynków mieszkalnych w zagrodach znajdują się obory, stajnie i stodoły ustawione po bokach czasem bardzo obszernych dziedzińców gospodarczych, przy czym stodoły ustawiane są przeważnie na tyłach domów podczas gdy obory i stajnie stoją szczytami do drogi. W wielu przypadkach budynki gospodarcze dominują nad mieszkalnymi tak pod względem gabarytów jak i wystroju murów obwodowych. Zachowane przykłady pochodzą z okresu od trzeciej ćwierci XIX wieku do lat trzydziestych wieku XX. Starsze budynki wzniesione są przeważnie z kamieni granitowych i z cegły, młodsze z cegły, w tym z cegły silikatowej. Przykłady dużych zespołów o starannie opracowanych elewacjach znajdują się w: Bielinie 23, Klępiczu nr 23, 25; w Mirowie nr 2, 12, 16; w Nowym Objezierzu 23 nr 52 i w Starym Objezierzu nr 19. Ponadto zachowały się budynki ustawione szczytowo względem ulic, ważne w budowaniu pierzei np. budynki w Nowym Objezierzu 26, 27 czy budynek inwentarski nr 3 w Mirowie o szczególnie ozdobnej ścianie szczytowej. Ważne są również przykłady pojedynczych obiektów – jako ślady dawnych zespołów zachowane np. w Mirowie nr 17, w Bielinie nr 23. Omówione pokrótce zespoły zabudowy gospodarczej są bardzo ważną grupą obiektów zabytkowych na terenie gminy. Świadczą o dużym znaczeniu rolnictwa w gminie i o wysokich efektach rolniczych zajęć. Tworzą krajobrazy zabudowy wiejskiej, są przykładami rozwiniętych technik łączenia kamieni granitowych z cegłą. Niestety, z uwagi na odchodzenie od tradycyjnej gospodarki rolnej, są też najbardziej narażone na zaniedbania i rozbiórki.

Cmentarze wiejskie

Od czasów średniowiecza po XIX wiek, zmarłych chowano na cmentarzach przy kościołach. Pochówków nie usuwano, zatem teren przy każdym kościele traktowany jest jak cmentarz. W 1797 roku, na omawianych terenach wprowadzono zakaz grzebania zmarłych w otoczeniu kościołów, choć niekiedy, jak w przypadku Witnicy, nie stosowano się do zakazu. Przeważnie jednak od tamtej pory zaczęto zakładać nowe cmentarze poza granicami wsi. Część z tych cmentarzy, po 1945 roku, przeznaczono na pochówki polskich mieszkańców, usuwając stare nagrobki. Tego typu cmentarze znajdują się w: Bielinie,

Mirowie, Nowym Objezierzu. Pod koniec XIX wieku i na początku wieku XX zakładano kolejne cmentarze jeszcze bardziej oddalone od zabudowy. Te pozostawione najczęściej bez żadnej opieki są bardzo zaniedbane. Znajdują się w Przyjezierzu i Bielinie. Na cmentarzach zachował się historyczny starodrzew oraz fragmenty nagrobków.

Cmentarze przykościelne były z reguły ogradzane murami kamiennymi lub ceglanymi. W murach budowano bramy, czasem o dekoracyjnych formach. Na terenie gminy najstarsze ogrodzenia z bramami zachowały się w: Mirowie i Witnicy a kamienno ceglane mury w: Bielinie, Starym Objezierzu i w Nowym Objezierzu.

Komponowane założenia zieleni - aleje.

Obsadzanie dróg drzewami: lipami, jesionami, dębami, kasztanowcami, na omawianym terenie datuje się od schyłku XVIII wieku, przy czym większość zachowanych alei pochodzi z końca wieku XIX. W gminie Moryń znajduje się wiele przykładów w tym szczególnie cenne aleje lipowe zachowały się w okolicach Morynia, Bielina i Dolska.

5.2.3. Zabytki ruchome

Na terenie gminy zabytki ruchome znajdują się głównie w kościołach. W Moryniu unikalnym zabytkiem jest trzynastowieczna kamienna mensa ołtarzowa, fragmenty średniowiecznych polichromii, barokowa ambona będąca dziełem miejscowego, wybitnego snycerza Heinricha Bernharda Hattenkerella, oraz barokowe rzeźby ewangelistów. Najcenniejszy zespół zabytków malarstwa, snycerki i polichromii z początku XVIII wieku znajduje się w kościele w Witnicy. Są tu: ołtarz, loża kolatorska, empory, epitafium Hansa Christopha von Sack z 1713 roku, oraz dwa dzwony z 1508 i 1579 roku. Ciekawy wystrój z barokowym ołtarzem, gotyckim dzwonem, barokowymi polichromiami stropu znajduje się również w Mirowie i w Starym Objezierzu. W tej ostatniej miejscowości znajduje się również ołtarz rzeźbiony przez Hattenkerella oraz unikalna dekoracja sztukatorska zdobiąca ściany prezbiterium, wykonana około 1600 roku. W kościołach Przyjezierza i Bielina oglądać można polichromie neobarokowe na beczkowych stropach. W Moryniu przed Domem Opieki Społecznej znajduje się bardzo interesujący pomnik fundatora budynku z 1903 r. Na cmentarzu w Bielinie z kolei znajdują się: rzeźba anioła ze sztucznego kamienia wykonana prawdopodobnie przez Annę von Kahle córkę właściciela majątku w Bielinie. Bardzo ciekawym zabytkiem jest, nie wymieniana w literaturze, tablica fundacyjna umieszczona na ścianie stajni folwarcznej w Witnicy.

Wykaz zabytków ruchomych zawarty jest w załączniku nr 2 niniejszego opracowania.

5.2.4. Zabytki archeologiczne

Na terenie miasta i gminy Moryń zewidencjonowano ogółem 156 stanowisk archeologicznych, z epoki neolitu, brązu, z okresu wpływów rzymskich, starożytności, wczesnego średniowiecza i średniowiecza. Wielokrotnie na poszczególnych stanowiskach stwierdzono współwystępowanie materiału ruchomego z różnych okresów chronologicznych. Największą ilość stanowisk odnotowano na terenie wsi Bielin i Stare Objezierze. Do szczególnie cennych należą dwa grodziska nizinne w pobliżu Witnicy oraz kurhany z okolic Nowego Objezierza. Osadnicy słowiańscy pojawili się na terenie gminy przypuszczalnie w 2 połowie VIII w. Jak do tej pory jedyną osadą wczesnośredniowieczną, udokumentowaną wykopaliskami archeologicznymi, jest osada w Dolsku. Na XII wiek datowane są grodziska koło Witnicy i gród w Moryniu. Wokół powstawały osady, przekształcone w ciągu 2 połowy XIII wieku we wsie lokacyjne, zakładane już przez zakony; cystersów z Lehnin i Chorin oraz cysterki z Cedyni.

Wykaz stanowisk archeologicznych zawarty jest w Studium Uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Moryń z 2014 r. W 2019 roku do wojewódzkiej ewidencji zabytków włączono 3 stanowiska z miejscowości Przyjezierze Drugie, i tym samym nastąpiło ich włączenie do GEZ gminy Moryń.

5.2.5. Dziedzictwo niematerialne

Ludność, która zamieszkuje tereny Morynia i okolic od 1945 roku, przybyła tu z terenów Małopolski, Wielkopolski i Kresów Wschodnich. Oprócz wiary i związanych z przynależnością do kościoła rzymsko-katolickiego zwyczajów obchodzenia świąt kościelnych i akcentowania własnej religijności, napływowi mieszkańcy nie przenieśli ze sobą własnego dziedzictwa kultury niematerialnej. Nie znano historii swych nowych siedzib, nie znano dawnych zwyczajów czy umiejętności. Z czasem, wraz z pojawieniem się polskich publikacji, otwarciem na wiedzę o poprzednikach mieszkających na tzw. ziemiach odzyskanych zaczęło się przyswajanie pojęć z obszarów dziedzictwa niematerialnego. Najwcześniej przyswojono strefę miejscowych legend wiążących się z jeziorem Morzycko, z zamkiem czy też z licznymi tu głazami granitowymi. W świadomości lokalnych społeczności zaczęły też funkcjonować nazwiska wybitnych osób wywodzących się z Morynia lub tu działających. I tak dla coraz większej grupy znane są nazwiska: Hattenkerela, wybitnego snycerza moryńskiego, którego dzieła zachowały się w kilku kościołach na terenie całego regionu, dalej nazwisko rzeźbiarki z Bielina Anny von Kahle, a także nazwisko dr. Kocha, który ufundował w Moryniu istniejący do dziś Dom Opieki.

Znane są również ważne dla regionu fakty i wydarzenia jak: uczestnictwo zakonów w budowaniu miejscowych wsi, czy też działające w XIV wieku sekty kacerzy zamieszkujących w kilku wsiach gminy np. w Nowym Objezierzu i Starym Objezierzu oraz w Witnicy.

5. 3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

- a) Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków.
- b) Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków.
- b) Zabytki archeologiczne wpisane do rejestru zabytków .
- c) Obszary wskazane do ochrony w planach zagospodarowania przestrzennego.

5. 4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków (GEZ)

Gminna Ewidencja Zabytków prowadzona przez samorząd nie jest prawną formą ochrony zabytków. Jednak zgodnie z art.21 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U.2021.0.710 t. j. Ustawa z dn.23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami) jest podstawą do sporządzania gminnych programów opieki nad zabytkami.

Ujęte są w niej:

- a) zabytki nieruchome wpisane do rejestru,
- b) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków,
- c) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Gminna Ewidencja Zabytków jest sporządzona w formie kart, zawierających m.in. dane adresowe o obiekcie, datowanie, formę ochrony oraz aktualne fotografie, (zabytki archeologiczne opracowane są w odrębnych formie kart). Powyższa ewidencja jest zbiorem otwartym i została opracowana w 2009 roku dla 389 obiektów / obszarów, w tym 53 obiekty są wpisane do rejestru zabytków, 113 znajduje się w ewidencji wojewódzkiej. Do rejestru zabytków wpisane są obiekty sakralne i uznane za najstarsze i najznacześniejsze w gminie. W ewidencji wojewódzkiej znajdują się: obiekty wpisane do rejestru zabytków, obszary i obiekty oraz parki i cmentarze, które posiadały karty ewidencyjne. Są więc w ewidencji wojewódzkiej, dla przykładu wszystkie budynki gospodarcze z zespołów folwarcznych, często zachowane w stanie ruin lub bez wyróżniających je cech. Są też tam obiekty wskazane w Studium ruralistycznym gminy Moryń, wykonane do Planu Zagospodarowania Przestrzennego Gminy. GEZ dla gminy Moryń opracowano w 2009 roku wraz z pierwszą edycją Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami.

W okresie od 2009 do 2016 roku z GEZ wyłączono, w uzgodnieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków 13 obiektów. Po aktualizacji GEZ w 2016 roku do zasobu dodano 17 obiektów. W latach 2017 -2020 z GEZ wyłączono 4 plany wsi (z inicjatywy WKZ w Szczecinie) oraz dwa obiekty budowlane. Aktualnie w zasobie GEZ znajduje się 387 obszarów i obiektów.

5.5. Zabytki o największym znaczeniu dla gminy.

W gminie Moryń znajduje się kilka obszarów i zespołów oraz kilkanaście pojedynczych obiektów o wybitnych walorach kulturowych, a zatem o bardzo dużym znaczeniu dla gminy.

Plan urbanistyczny Morynia wyznaczony pierścieniem kamiennych murów obronnych prezentuje jeden z kilku w województwie przykładów miasta na planie zbliżonym do koła. W jego obrębie we wschodniej części zawarty jest relikwicz wczesnośredniowiecznej osady w kształcie wrzeciona z kościołem w centrum. Zachowany jest plac rynkowy w centrum i główne ulice obiegające nieregularne kwartały zabudowy. Zachowany jest niezabudowany teren po zewnętrznej stronie murów w pasie dawnych fortyfikacji.

Zamczysko w Moryniu, teren założenia zamku wraz z jego relikwiczami. Założenie, jest jednym z nielicznie zachowanych przykładów średniowiecznych warowni na terenie dawnego powiatu Chojna. Od kilku lat jest turystyczną atrakcją Morynia.

Owalnicowe plany wsi w: Mirowie, Nowym Objezierzu i Witnicy. Układy tych wsi zachowały czytelne, średniowieczne kompozycje złożone z wrzecionowatych nawsi i obiegających je ramion ulic, przy których budowane były zagrody od średniowiecza po XX wiek.

Kamienne kościoły. Datowane na koniec XIII wieku, najstarsze w regionie. Zachowane w: Moryniu, Mirowie, Starym Objezierzu, Dolsku i Witnicy. W wymienionej grupie znaleźć można wszystkie formy architektury wczesnogotyckiej i gotyckiej, stosowane w budownictwie sakralnym regionu, a więc budowlę na planie krzyża greckiego rozbudowaną następnie na bazylikę jak w kościele w Moryniu, świątynię trzyczłonową z prezbiterium, nawą i westwerkową wieżą jak w Starym Objezierzu, świątynię trzyczłonową z nawą, apsydą i westwerkową wieżą jak w Dolsku i salowe kościoły w Mirowie i w Witnicy z wieżami dobudowanymi w XIV w., przy czym wieża w Witnicy zachowała oryginalne, unikalne zwieńczenie w formie ceglanego stożka.

Kamienne ogrodzenia cmentarzy przykościelnych zachowane w Witnicy, Mirowie, W Starym Objezierzu i Nowym Objezierzu. W ogrodzeniach dwóch pierwszych miejscowości

zachowały się bramy, w tym unikalna w regionie brama w Witnicy o formach renesansowych.

Parki z XVIII wieku, zachowane w: Bielinie, Witnicy, Przyjezierzu, Gądnie, Mirowie i Nowym Objezierzu, prezentują krajobrazowe założenia, z wyróżniającym się w regionie rozległym parkiem w Witnicy, gdzie zachował się szczególnie bogaty starodrzew. Wszystkie są bardzo zaniedbane.

Aleje przydrożne. Przeważnie lipowe, ale też mieszane, sadzone od schyłku XVIII wieku, przy drogach prowadzących z Morynia do Dolska, do Bielina i przy drogach prowadzących z Bielina do Wierzchlasu, do Nowego Dworu. Stanowią osłony przed wiatrami ale też niezwykle okazałe oprawy wjazdów do miasta i wsi.

Zespoły zabudowy dworcowej, ze schyłku XIX w. Zachowały się tylko w trzech miejscowościach w: Witnicy, Klępiczu i Przyjezierzu, przy czym tylko w Witnicy przy czynnej linii kolejowej. Wyróżniają się w pejzażu gminy formami stałych grup obiektów złożonych z budynków stacji, szaletów i budynków mieszkalnych. Obecnie na nasypach dawnej linii torów biegnie ścieżka rowerowa.

Zespoły zabudowy folwarcznej. Zachowane w: Witnicy, Gądnie, Starym Objezierzu, Bielinie i Klępiczu. Wszystkie są zespołami zbudowanymi w drugiej połowie XIX wieku. Składają się z kilku bardzo dużych budynków z kamieni granitowych i z cegły, oraz w konstrukcji ryglowej. Prezentują różne techniki budowlane i różnorodność form zdobniczych. Prezentują też przykłady różnorodnych funkcji takich jak: obory, stajnie, stodoły, kuźnie, wagi itp. Zespoły w Witnicy czy w Bielinie należą do najokazalszych w regionie, a zespół w Bielinie może stanowić przykład wzorcowego użytkowania (oprócz pozostającej w ruinie oficyny). Najgorzej zachowany jest zespół w Starym Objezierzu, prawie wszystkie budynki znajdują się w ruinie.

Zespoły wiejskich budynków gospodarczych. Zabudowa tego typu jest praktycznie nie dostrzegalna, choć wyróżniająca się w regionie skalą założeń i bogatym repertuarem form zdobniczych. Najciekawsze przykłady zachowane są w: Bielinie, Starym Objezierzu, w Klępiczu, w Nowym Objezierzu. W kilku przypadkach są to ogromne ceglane, lub kamienno - ceglane budynki obór, owczarni czy stodoł o bardzo ciekawie opracowanych elewacjach. Budynki te świadczą o dużej zamożności dawnych właścicieli, i o dużym znaczeniu rolnictwa na terenie gminy Moryń.

6. OCENA STANU ZACHOWANIA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ

MOCNE STRONY

- Wyróżniające się krajobrazy o walorach przyrodniczych i kulturowych - podstawa do zintegrowania ochrony obszarowej krajobrazu.
- Położenie Gminy na terenie Cedyńskiego Parku Krajobrazowego, duże walory krajobrazowe i przyrodnicze okolic Morynia, Gądna, Przyjezierza nad Jeziorem Morzycko, a także Bielina z położonym nieopodal Jeziorem Bielińskim.
- Cenne i różnorodne zasoby dziedzictwa kulturowego o walorach lokalnych i ponadlokalnych (plan i zabudowa Morynia, „Zamczysko” z rozwiniętą bazą turystyczną, zespół granitowych kościołów z XIII w., na czele z kościołem w Moryniu) oraz ponadregionalne walory zespołu archeologicznego w Nowym Objezierzu
- Uwzględnienie ochrony dziedzictwa kulturowego w dokumentach strategicznych uchwalonych przez Radę Miejską (np. Strategia rozwoju Gminy Moryń na lata 2016-2022).
- Dobre rozpoznanie i zewidencjonowanie zabytków.
- Popularyzacja historii i dziedzictwa kulturowego: wydawnictwa dotyczące historii miasta i wsi na terenie gminy, informacje na stronie internetowej Urzędu o zabytkach miasta.
- Włączanie miasta i gminy do działań wykraczających poza granice gminy. (np. „ szlak cysterski”, „Średniowieczny Moryń na szlakach”)
- Funkcjonujący w Moryniu projekt Geopark – szlak epoki polodowcowej.
- Przykłady funkcjonowania zabytków w zagospodarowaniu turystycznym (Bielin–stadnina koni w zabytkowym założeniu folwarcznym).
- Przykłady inicjatyw i realizacji lokalnych związanych z opieką nad zabytkami i krajobrazem kulturowym np. remont dworu i budynku gospodarczego w Mirowie, z zachowaniem zabytkowych walorów.
- Dbłość o dziedzictwo niematerialne, w tym upowszechnianie legend.
- Dofinansowania przez Gminę prac konserwatorskich przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków.

SŁABE STRONY

- Brak miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego dla miasta i obszarów wiejskich.
- Dewaloryzujące modernizacje historycznej zabudowy, głównie budynków mieszkalnych tak w Moryniu jak i we wszystkich wioskach (dobudówki, podwyższanie dachów z ahistorycznymi lukarnami, tynkowanie ceglanych lub kamiennych licówek elewacji, powiększanie otworów okiennych, wymiana stolarki, docieplenia zewnętrzne elewacji skutkujące skuwaniem detali architektonicznych (Mirowo nr 3), dowolne malowanie elewacji jaskrawymi kolorami nie dostosowanymi do sąsiadującej zabudowy, stosowanie blachodachówek). Działania tego rodzaju powodują obniżenie walorów zabytkowych zabudowy i jej typizację.
- Bardzo zły stan większości dworów i pałaców na terenie gminy, obiektów które budzą zazwyczaj duże zainteresowanie wśród turystów (wyjątkiem jest tu dobrze utrzymany dwór w Bielinie).
- Niewłaściwe użytkowanie lub nieużytkowanie w ogóle zespołów zabudowy folwarcznej prowadzące do pogarszania się stanu technicznego poszczególnych budynków i popadanie w ruinę.
- Pogarszający się stan techniczny większości wiejskich budynków gospodarczych.
- Zbyt niska liczba zabytkowych obiektów na terenach wiejskich wpisanych do rejestru zabytków.
- Skupienie funkcji turystycznych wokół Morynia i promocja walorów kulturowych gminy oparta głównie na eksponowaniu zabytków miejskich.
- Niewystarczające wykorzystanie wszystkich możliwych źródeł dofinansowania działań w sferze ochrony i opieki nad materialnym i niematerialnym dziedzictwem kulturowym.

6.1. PERSPEKTYWY

- Moryń miastem eksponującym dobrze utrzymane zabytkowe budowle z rozwiniętą infrastrukturą turystyczną i rekreacyjną (w tym park miejski, tereny rekreacyjne nad Jeziorem Morzycko) - wpisany na listę pomników historii, bądź funkcjonujący jako „park kulturowy” obejmujący również wioski w Gądnie i Przyjezierzu.
- „Średniowieczny Moryń na szlakach” jako markowy produkt regionalny.

- Zachowane walory kulturowe wsi moryńskich.
- Poprawa stanu technicznego i odpowiednie zagospodarowanie zabytkowych budynków na całym obszarze gminy.
- Rozwój sieci gospodarstw agroturystycznych w zabytkowych zagrodach.
- Budowa nowych tras turystycznych w oparciu o zasoby kulturowe gminy Moryń i sąsiednich gmin („szlak średniowiecznych murów obronnych”, „szlak granitowych kościołów”).
- Powstanie zintegrowanego systemu zarządzania i monitoringu zagospodarowania środowiska naturalnego i kulturowego.
- Wydawanie publikacji dotyczących historii i zabytków poszczególnych miejscowości w gminie.
- Wykształcenie społeczeństwa świadomego historii Pomorza Zachodniego i akceptujące dziedzictwo kulturowe jako własną przestrzeń.

7. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE

W nowej edycji Programu Opieki nad Zabytkami nawiązano do głównych założeń w przyjętych wcześniej dokumentach, w tym kolejnych edycjach Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami. Zawarte w nich cele, kierunki działań a także część zadań do realizacji będą wskazywane jako wymagające kontynuacji w latach następnych. Jednocześnie kierując się stanem zachowania dziedzictwa kulturowego oraz potencjałem realizacyjnym to jest organizacyjnym i finansowym Gminy, dokonano większej selekcji zadań.

Przyjęte w programie cele są zbieżne z polityką państwa polskiego, województwa zachodniopomorskiego i powiatu gryfińskiego w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

7.1. Cele programu opieki

Przeгляд zasobu dziedzictwa kulturowego oraz zdiagnozowanie stanu zachowania zabytków przeprowadzone na etapie tworzenia Gminnego Programu Opieki nad zabytkami na lata 2021-2024, aktualizacja Programu oraz Strategiczne Cele opieki nad zabytkami wyznaczone w Strategii rozwoju gminy na lata 2016 -2022, stanowią podstawę dla sformułowania celów i zadań na najbliższe cztery lata.

Cel. I. Ochrona i poprawa stanu dziedzictwa kulturowego.

Cel. II. Włączenie zabytków w procesy aktywizacji ekonomicznej i społecznej.

Cel III. Budowa społeczeństwa świadomego walorów historycznych krajobrazów i potrzeby zachowania dziedzictwa kulturowego.

Osiągnięcie tych celów wymaga wieloletnich, zintegrowanych działań skutkujących zmianami zarówno w sferze materialnej jak i mentalnej. Określone cele należy traktować jako równorzędne. Poprawa stanu dziedzictwa kulturowego nie będzie możliwa bez powstania świadomej potrzeby jego zachowania oraz działań związanych z użytkowaniem zabytków w sposób odpowiedni dla ich walorów. Suma działań powinna powodować aktywizację społeczną, ekonomiczną i podniesienie atrakcyjności regionu.

7.2. Kierunki działań programu

Cel I. Ochrona i poprawa stanu dziedzictwa kulturowego.

Kierunki:

- 1. utrzymanie i wyeksponowanie zachowanych zasobów i struktury krajobrazu kulturowego,**
- 2. zahamowanie procesów degradacji zabytków i poprawa stanu ich zachowania**

. Osiągnięcie tego celu możliwe jest poprzez:

- uwzględnianie problemów ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w dokumentach strategicznych gminy,
- zintegrowanie ochrony krajobrazu kulturowego z ochroną przyrody i równowagi ekologicznej,
- określenie obszarów wartościowych pod względem krajobrazowym - kulturowym i przyrodniczym, opracowanie wytycznych do ich zabudowy i zagospodarowania oraz wskazanie najcenniejszych obszarów do zachowania poprzez wyłączenia z lokalizacji inwestycji o negatywnym wpływie na krajobraz z uwzględnieniem wytycznych w planie zagospodarowania przestrzennego województwa,
- poprawę stanu technicznego zachowania zabytków, poprzez budżet własny miasta oraz pozyskiwane środki zewnętrzne,
- rewitalizację obszarów niedoinwestowanych, np. zieleń komponowana – aleje, parki,
- współpracę czynników społecznych - społeczni opiekunowie zabytków, organizacje pozarządowe, stowarzyszenia, fundacje,
- utworzenia w strukturze Urzędu Miasta stanowiska ds. zabytków.

Cel II. Włączenie zabytków w procesy aktywizacji ekonomicznej i społecznej.

Kierunki:

1. **zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości,**
2. **tworzenie nowych miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami,**
3. **stworzenie warunków finansowych i organizacyjnych do opieki nad dziedzictwem kulturowym**

Osiągnięcie tego celu wymaga:

- tworzenia warunków finansowych i organizacyjnych służących zaangażowaniu dziedzictwa kulturowego w aktywizację ekonomiczną i społeczną;
- stworzenia zintegrowanego systemu informacji o finansowaniu ochrony i opieki nad zabytkami, możliwościach pozyskania dotacji ze środków unijnych, państwowych, wojewódzkich, powiatowych, miejskich oraz prawidłowego przygotowania wniosków;
- racjonalnego wykorzystania środków z funduszy unijnych, rządowych, samorządowych, prywatnych na projekty mające za zadanie poprawę kondycji zabytków (konserwację) oraz rewitalizację, aktywizację społeczną i ekonomiczną w oparciu o obiekty i obszary zabytkowe;
- zagospodarowania zabytkowych budowli na cele kulturalne, turystyczne i inne przy pomocy funduszy prywatnych, gminnych, państwowych i europejskich;
- budowy i promocji produktów turystycznych w oparciu o dziedzictwo kulturowe i zabytki;
- budowy profesjonalnego systemu informacji turystycznej.

Cel III. Budowa społeczeństwa świadomego walorów historycznych krajobrazów i potrzeby zachowania dziedzictwa kulturowego.

Kierunki:

1. **Budowa świadomych więzi społecznych z dziedzictwem kulturowym i potrzeby jego zachowania,**
2. **Promocja dziedzictwa kulturowego gminy**

Osiągnięcie celu poprzez:

- organizację imprez kulturalnych, konferencji naukowych, popularno-naukowych pogłębiających wiedzę o dziedzictwie kulturowym, kierowanych do różnych środowisk;
- wykreowanie wiodącej imprezy kulturalnej związanej z dziedzictwem kulturowym integrującej różne środowiska ;

- wspieranie inicjatyw lokalnych i organizacji pozarządowych działających na rzecz popularyzacji wiedzy o zabytkach oraz opieki i ochrony nad zabytkami;
- włączenie problematyki dziedzictwa kulturowego do programów szkolnych, upowszechnianie edukacji nt. historii i dziedzictwa kulturowego, wykorzystanie zabytków gminy w nauczaniu dziejów urbanistyki, architektury i budownictwa, archeologii (np. lekcje muzealne);

7.3. Zadania programu opieki

Graficzne przedstawienie celów, kierunków i zadań

Cel I Ochrona i poprawa stanu dziedzictwa kulturowego.	Zadania
Kierunki	
utrzymanie i wyeksponowanie zachowanych zasobów i struktury krajobrazu kulturowego,	Prowadzenie i aktualizacja gminnej ewidencji zabytków . Udostępnienie kart GEZ na stronie www. Urzędu Miejskiego.
	Sporządzenie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla obszaru Moryń - Przyjezierze - Gądko.
	Rozszerzenie zasobu dziedzictwa kulturowego poprzez wystąpienie do Zachodniopomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków o wpisanie z urzędu do rejestru zabytków: ogrodzenia parku w Gądku, młyna przy ul. Dworcowej 11
	Opracowanie i złożenie wniosku do Ministra Kultury i Dziedzictwa Kulturowego o wpisanie Morynia na listę pomników historii.
	Przygotowanie procedur wyodrębnienia w strukturze Urzędu Miejskiego stanowiska ds. ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.
	Powołanie Parku Kulturowego „Moryń” i „Morzycko”.

zahamowanie procesów degradacji zabytków i poprawa stanu ich zachowania	Monitoring stanu zachowania zabytków ujętych w GEZ Budowa komputerowej bazy danych.
	Wystąpienie do Wojewódzkiego Konserwatora Przyrody o podjęcie działań w celu ustanowienia prawnej ochrony alei.
	Sporządzenie programu opieki nad historycznymi cmentarzami wiejskimi i jego wdrożenie.
	Kontynuowanie remontu murów obronnych w Moryniu.
	Kontynuowanie remontów obiektów będących własnością komunalną zgodnie ze wskazaniami konserwatorskimi (Mirowo kuźnia i remiza).
	Uporządkowanie i oznakowanie nieczynnych cmentarzy ewangelickich (Przyjezierze, Bielin)
	Złożenie wniosku do Starosty Powiatu Gryfickiego o oznakowanie zabytków na terenie gminy (zgodnie z odp. przepisami) oraz ujednoczoną informacją o obiektach.
	Promocja dobrych realizacji prac przy zabytkach. Opracowanie regulaminu dorocznej nagrody za opiekę nad zabytkami dla najlepszego użytkownika obiektu zabytkowego, wykonawcy prac przy zabytku.

CEL PERSPEKTYWICZNY 2.	
FUNKCJONOWANIE DZIEDZICTWA KULTUROWEGO W PROCESACH AKTYWIZACJI SPOŁECZNEJ I EKONOMICZNEJ	
Cel II Włączenie zabytków w procesy aktywizacji ekonomicznej i społecznej.	Zadania
Kierunki	
Zwiększenie roli zabytków w rozwoju i turystyki przedsiębiorczości	Rozbudowa tras turystycznych o profilu kulturowym. Dla przykładu: - szlak kamiennych murów obronnych we współpracy z innymi gminami np. z gm. Trzczańsko Zdrój, Mieszkowice, - szlak najstarszych kamiennych kościołów w obrębie gminy (Moryń, Mirowo, Stare Objezierze, Dolsko) i w obrębie powiatu (Banie, Rurka, Gryfino),

	- szlak warsztatu snycerza moryńskiego Hattenkerela (Moryń, Mirowo, Stare Objezierze, Kurzycko z gm. Mieszkowice,
	Budowa produktu turystycznego: „Moryńskie aleje”- poprzez zachętę do uprawy drzewek do uzupełniania ubytków w alejach i szpalerach drzew.
	Budowa produktu turystycznego związanego z historią regionu jako obszaru rolniczego. Opracowanie (w porozumieniu z właścicielami prywatnymi) koncepcji stworzenia na terenie gminy Muzeum sprzętów domowych i maszyn rolniczych w jednej z wybranych zagród wiejskich.
	Wspieranie inicjatyw w dziedzinie budowy infrastruktury turystycznej, obsługi turystów w obiektach zabytkowych, adaptacja budynków gospodarczych na zajazdy.
Tworzenie nowych miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami	Współpraca z Powiatowym Urzędem Pracy w zakresie: zatrudnianie bezrobotnych w ramach robót publicznych np. przy porządkowaniu cmentarzy, lub uzupełnianiu drzew w alejach.
	Wspieranie rozwoju gospodarstw agroturystycznych w zabytkowych obiektach – doradztwo, promocja.
Stworzenie warunków finansowych i organizacyjnych do opieki nad dziedzictwem kulturowym	Podniesienie poziomu wiedzy społecznej o możliwościach pozyskania i efektywnego wykorzystaniu dotacji z różnych programów.
	Dofinansowywanie prac przy zabytkach z budżetu Gminy.

CEL PERSPEKTYWICZNY 3.

POWSTANIE ŚWIADOMYCH WIĘZI LOKALNYCH SPOŁECZNOŚCI Z DZIEDZICTWEM KULTUROWYM I POTRZEBY JEGO ZACHOWANIA

Kierunki	Zadania
Budowa świadomych więzi lokalnych społeczności z dziedzictwem kulturowym i potrzeby jego zachowania	Popularyzacja metod konserwatorskich, zasad prac przy zabytkach. Organizacja cyklu spotkań w Moryniu i w świetlicach wiejskich ze specjalistami z dziedzin: konserwatorstwa, architektury, historii sztuki.
	Systematyczna edukacja kulturowa dzieci i młodzieży; opracowanie gier edukacyjnych i terenowych; organizacja lekcji muzealnych, bibliotecznych (wyjazdy do muzeów), organizacja konkursów wiedzy o własnej miejscowości; włączenie pytań o gatunki drzew i krzewów rosnących w parkach do konkursów

	ekologicznych.
	Popularyzatorskie działania wizualne n. t. historii regionu, dawnego i dzisiejszego krajobrazu kulturowego, zabytków (wyświetlanie fotografii z GEZ); wystawy tematyczne fotografii kościołów, zabytków ruchomych, zespołów budynków gospodarczych czy folwarcznych.
	Popularyzacja idei społecznego opiekuna zabytków, wnioskowanie do WKZ i Starosty Gryfickiego o ustanowienie społecznym opiekunem zabytków osób wykazujących się zaangażowaniem w sprawy opieki nad zabytkami.
Promocja dziedzictwa kulturowego gminy	Zwiększenie wysokości środków z budżetu gminy przeznaczonych na promocję dziedzictwa kulturowego w mediach ponadlokalnych.
	Promocja dziedzictwa kulturowego poprzez wydawnictwa własne lub wspomaganie wydawnictw poświęconych zabytkom np. opracowanie katalogu zabytków miasta i gminy Moryń, opracowanie popularno-naukowych monografii (zeszytów) miejscowości, wydawanie serii regionalnych pocztówek z najciekawszymi widokami i zabytkami.
	Ochrona i promocja niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Wzbogacanie znanego repertuaru legend o Moryniu i okolicach o legendy znane najstarszym mieszkańcom gminy z terenów ich pochodzenia. Zebranie i opublikowanie wspomnień najstarszych mieszkańców o pierwszych latach ich życia w Moryniu i we wsiach z terenu gminy.
	Udział w obchodach Europejskich Dni Dziedzictwa na obszarze miasta i gminy (wrzesień - każdego roku), we współpracy z organizatorami EDD (BDZ Szczecin). Zaproszenie organizatorów do organizacji otwarcia obchodów w Moryniu.

Programowe cele i zadania podlegają uchwaleniu przez Radę Miejską.

Cele perspektywiczne i kierunki sformułowane wyżej powinny pozostać jako zasady programowe. Zadania mogą być modyfikowane, zależnie od bieżących uwarunkowań.

Z katalogu zadań przedstawionych jako propozycja do realizacji w latach 2021- 2024 samorząd powinien wytypować te, które zamierza realizować.

Po dwóch latach od uchwalenia Programu Burmistrz składa Radzie sprawozdanie z jego realizacji.

8. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Realizacja programu odbywać się będzie poprzez wskazane zadania na rzecz osiągnięcia priorytetów w nim przyjętych. Dostępne instrumentarium służące realizacji programu wynika z obowiązujących przepisów prawnych oraz opartych na nich działań umocowanych w realiach instrumentów prawno-ekonomicznych i finansów publicznych.

Instrumenty prawne wynikające z przepisów dotyczących ochrony zabytków, w tym:

- wnioskowanie do wojewódzkiego konserwatora zabytków o wpis do rejestru zabytków obiektów/obszarów z gminnej ewidencji zabytków;
- sporządzanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego ustanawiających ochronę i rewaloryzację historycznych obszarów;
- uwzględnianie gminnej ewidencji zabytków i programu opieki nad zabytkami gminy Moryń w zmianach studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego i miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

Instrumenty finansowe - dotacje, subwencje, dofinansowania, nagrody, zachęty finansowe, zbiórki społeczne, programy uwzględniające finansowanie z funduszy europejskich, państwowych, samorządu województwa, powiatu, gminy, miasta.

Instrumenty koordynacji – uwzględnianie dziedzictwa kulturowego w strategii rozwoju społeczno-gospodarczego gminy i miasta, w planie rozwoju lokalnego, w programach rozwoju infrastruktury, i w programie ochrony środowiska przyrodniczego. Współpraca z ośrodkami naukowymi i akademickimi, współpraca z organizacjami pozarządowymi w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami.

Instrumenty kontrolne - monitoring (we współpracy z wojewódzkim konserwatorem zabytków i powiatowym inspektorem nadzoru budowlanego) stanu zachowania zabytków wpisanych do rejestru zabytków i ujętych w gminnej ewidencji zabytków.

Instrumenty społeczne - edukacja w zakresie dziedzictwa kulturowego, profesjonalna informacja, współdziałanie z organizacjami społecznymi. Budowa produktu turystycznego w oparciu o zabytki, tradycyjne techniki budowlane. Finansowanie działań (np. remontowych, promocyjnych) przy zabytkach.

9. KRYTERIA OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Zgodnie z przepisami ustawy o ochronie zabytków **burmistrz/prezydent** zobowiązany jest do sporządzania co dwa lata sprawozdania z realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami i przedstawienia go Radzie Miejskiej. Wykonanie sprawozdania powinna poprzedzić ocena stopnia realizacji gminnego programu uwzględniająca:

- wykonanie zadań przyjętych do realizacji w okresie czteroletnim obowiązywania gminnego programu opieki nad zabytkami,
- efektywność ich wykonania.

Za kryteria oceny realizacji programu opieki mogą służyć:

- wydatki budżetu gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami;
- wartość finansowa zrealizowanych kompleksowych programów rewaloryzacji i rewitalizacji oraz liczba (bądź inne mierniki) obiektów poddanych rewaloryzacji w ramach tych programów;
- wartość finansowa zrealizowanych prac remontowo-konserwatorskich przy zabytkach oraz liczba obiektów poddanych ww. pracom;
- ilość wykonanych miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego;
- liczba powołanych parków kulturowych lub obszarów krajobrazowo-kulturowych;
- liczba wniosków o wpis do rejestru zabytków obszarów, obiektów i zespołów zabytkowych;
- liczba opracowanych prac studialnych (studia historyczno-urbanistyczne, studia krajobrazowe);
- liczba zrealizowanych konkursów, wystaw, działań edukacyjnych na terenie gminy;
- liczba utworzonych szlaków turystycznych, tras rowerowych etc.;
- liczba opracowanych/wydanych wydawnictw (w tym folderów promocyjnych, przewodników etc.);
- liczba utworzonych, zmodernizowanych elementów infrastruktury służących funkcjonowaniu i rozwojowi turystyki kulturowej;
- ilość szkoleń lub liczba pracowników biorących udział w szkoleniach związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego.

10. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI ORAZ FINANSOWANIE PRZEZ GMINĘ ZADAŃ Z ZAKRESU OCHRONY ZABYTKÓW

Ochrona zabytków i opieka nad nimi jest ustawowym obowiązkiem państwa, samorządów i właścicieli zabytków. Tak więc do finansowania działań na rzecz utrzymania dziedzictwa kulturowego są zobowiązani wszyscy wymienieni.

Niżej przedstawiono przykładowe źródła pozyskania środków zewnętrznych i możliwości finansowania ochrony i opieki nad zabytkami na terenie gminy z uwzględnieniem środków publicznych.

- Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz innych ministrów,
- Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków,
- Marszałka Województwa Zachodniopomorskiego,
- Fundusze europejskie i środki pomocowe
- Radę Powiatu gryfińskiego,
- Radę Miasta i Gminy Moryń

Dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego;

Można tu ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań: 1) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania; 2) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych); 3) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków); 4) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków) dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych). Do programu nie

kwalfikują się zadania, które są współfinansowane ze środków europejskich. O dofinansowanie w ramach programu mogą ubiegać się podmioty prawa polskiego, osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego lub inne jednostki organizacyjne, będące właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadające taki zabytek w trwałym zarządzie).

Programy operacyjne Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego;

- promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego;

- fundusze od fundacji; (są to dla przykładu fundacje bankowe, Fundacja LOTTO Milion Marzeń,, Fundacja Polska Miedź - KGHM, Fundacja PGNiG, Fundacja Orange).

Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków.

Dnia 1 stycznia 2018 r. weszły w życie przepisy ustawy z dnia 22 czerwca 2017 r. o zmianie ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, tworzące Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków jako państwowy fundusz celowy. To jest pierwsze pozabudżetowe źródło ich finansowania. Fundusz początkowo zasilany jest z kar administracyjnych oraz nawiązek orzekanych przez sądy za przestępstwa popełniane przeciwko zabytkom. Nowelizacja zakłada wprowadzenie administracyjnych kar pieniężnych w miejsce grzywien wyznaczanych wskutek postępowań w sprawach o wykroczenia. Grzywny, które były zasądzone przez sądy, były rażąco niskie. Niektórym opłacało się więc niszczyć zabytek, a grzywnę wpisać np. w koszty inwestycyjne. Kary administracyjne są nakładane przez wojewódzkich konserwatorów od 1 stycznia 2018 r. Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków pozwoli na szybkie dofinansowanie zabytków uszkodzonych, np. wskutek katastrof, jak powódzie czy pożary. Dodatkowe pieniądze pozwolą na pilne ratowanie zabytków, czyli naprawę uszkodzonego dachu, rynien czy powybijanych okien. Środkami Funduszu będzie dysponował Generalny Konserwator Zabytków, działający w imieniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Dotacje Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji . FK.

Funkcjonujący w ramach Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji. Jednym z celów funduszu jest dofinansowywanie remontów i konserwacji zabytkowych obiektów sakralnych, w tym podstawowych prac zabezpieczających obiekt, a w szczególności remonty dachów, stropów, ścian, i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolacje, remonty, wymiana zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznych, odgromowej, przeciwwłamaniowej. Fundusz natomiast nie finansuje konserwacji ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych.

Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW).

W przypadku wyjątkowych projektów można też pozyskać środki z Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej. Dotyczy to dofinansowania renowacji zabytkowych parków i ogrodów wpisanych do rejestru zabytków oraz dofinansowania publikacji związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego.

Dotacje wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Zachodniopomorski Wojewódzki Konserwator Zabytków działając na podstawie przepisów ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami udziela dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków. Dotacje realizowane są, podobnie jak dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego na podstawie ustaw (*o ochronie zabytków...*, *o finansach publicznych...*) i aktów wykonawczych do nich (rozporządzeń – np. *dotacje na prace konserwatorskie... i roboty budowlane...*).

Katalog prac, na jakie można otrzymać dotację, obejmuje nakłady konieczne m.in. na sporządzanie ekspertyz, badań, programu konserwatorskiego, projektów budowlanych, zabezpieczanie obiektu, odnowienie i odtworzenie okładzin, tynków, okien, drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych, wykonanie izolacji przeciwwilgociowej, zakup materiałów budowlanych, wyeksponowanie oryginalnych elementów parku, wykonanie instalacji przeciwwłamaniowej, przeciwpożarowej i odgromowej.

Dotacje zadań publicznych

Popularyzacja i edukacja w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami i upowszechnienie wiedzy o zabytkach województwa zachodniopomorskiego realizowane jest przez WKZ, zgodnie z ustawą *o działalności pożytku publicznego i wolontariacie* oraz na podstawie *ustawy o ochronie zabytków*. Corocznie ogłaszany jest otwarty konkurs ofert na realizację zadań publicznych przez organizacje pozarządowe i inne podmioty wymienione w ustawie. Zadania publiczne mogą być realizowane w różnych formach, w szczególności poprzez:

- organizowanie festiwali, przeglądów, konkursów, konferencji, seminariów, szkoleń, spotkań, plenerów, warsztatów, kursów, wystaw i innych imprez;

- wydanie niskonakładowych, niekomercyjnych publikacji, periodyków, książek także z wykorzystaniem innych technik zapisu niż druk, katalogów, druków ulotnych;
- prowadzenie badań naukowych, prac studialnych, opracowanie ekspertyz technicznych;
- innych działań związanych z popularyzacją dziedzictwa kulturowego, jak np. oznakowanie szlaków turystycznych.

Dotacje z budżetu WKZ realizowane są w cyklu danego roku budżetowego, adekwatnie do wielkości przyznanych środków finansowych. WKZ corocznie ogłasza nabór wniosków w dwóch terminach: do końca lutego dla wniosków na prace planowane do wykonania w danym roku oraz do 30 czerwca na realizację refundacji poniesionych wcześniej (do 3 lat przed złożeniem wniosku) nakładów.

Budżet Województwa Zachodniopomorskiego

Sejmik Województwa Zachodniopomorskiego 27 stycznia 2015 roku podjął nową uchwałę nr III/39/15 o trybie i zasadach dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, położonym na obszarze województwa zachodniopomorskiego.

Uchwała określiła, iż z budżetu Województwa Zachodniopomorskiego mogą być udzielane dotacje celowe na prace przy zabytku posiadającym istotne znaczenie historyczne, artystyczne lub kulturowe oraz znajdującym się w złym stanie technicznym. Dotacje udzielane są m.in.: na prace remontowo- konserwatorsko-budowlane, zakup materiałów, dokumentację. Zasady udzielania dotacji, zawarte w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, terminy składania wniosków oraz warunki ubiegania się o środki, określone są w ogłoszeniach o konkursach i przyjętym regulaminie (ogłaszane na stronie internetowej Urzędu Marszałkowskiego).

Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej

W szczególnych projektach, możliwie jest pozyskanie środków z Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, na prace związane z ochroną krajobrazu, utrzymaniem i rewaloryzacją zabytkowych założeń zieleni (np. parków, cmentarzy), a także zabytkowych obiektów budowlanych powiązanych z zielenią. Dotyczy to inwestycji powiązanych np. z edukacją ekologiczną (ścieżki edukacyjno-

przyrodnicze) czy ośrodkami dydaktyczno-naukowymi. Wśród kryteriów przyznawania środków nie ma ograniczenia dotyczącego wpisu obiektu czy zespołu do rejestru zabytków.

Fundusze europejskie i środki pomocowe

Znaczne środki finansowe na różnorodne działania związane z ochroną dziedzictwa kulturowego, są możliwe do pozyskania z funduszy europejskich. Uprawnieni beneficjenci mają możliwość aplikowania o wsparcie projektów z zakresu opieki nad zabytkami w ramach m.in.:

- Krajowego Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko XI oś priorytetowa – Kultura i Dziedzictwo Kulturowe Działanie 11.1 – Ochrona i Zachowanie Dziedzictwa Kulturowego
- Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Zachodniopomorskiego na działanie dot. turystyki, rewitalizacji i zachowania dziedzictwa kulturowego
- dotacje z Urzędu Marszałkowskiego Województwa Zachodniopomorskiego (Regionalny program operacyjny Województwa Zachodniopomorskiego na lata 2014-2020),
- źródła z programu Polska Cyfrowa PO PC 2014 - 2020,
- Mechanizm Norweski i Mechanizm Finansowy EOG

Dotacje Rady Powiatu Gryfino.

W uchwale nr V/35/2011 Rady Powiatu w Gryfinie z dnia 14 kwietnia 2011 r. określono zasady udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków położonych na obszarze powiatu gryfińskiego, zgodnie z którymi istnieje możliwość udzielenia dotacji.. Wysokość kwot na dofinansowania ustalana jest uchwałami zatwierdzającymi budżety rocznych wydatków powiatu.

Dotacje gminne.

Działając na podstawie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami art.81 ust.1, oraz ustawie o samorządzie gminnym, organy stanowiące samorządów lokalnych mają prawo udzielania dotacji na prace restauratorskie, konserwatorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków. Zasady udzielania w/w dotacji, są określane w podjętych przez rady uchwałach,

tworzących prawo lokalne. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest ponadto jej zadaniem własnym.

11. REALIZACJA I FINANSOWANIE PRZEZ GMINĘ ZADAŃ Z ZAKRESU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Realizacja celów Gminnego programu opieki nad zabytkami za lata 2016-2020:

- prowadzono Gminną Ewidencję Zabytków i na bieżąco ją aktualizowano,
- opracowano sprawozdanie z realizacji GPOnZ za lata 2017-2018,
- opracowano sprawozdanie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w samorządzie gminnym wg. stanu z dnia 30 VI 2019 r.,
- w 2018 r., sporządzono gminny program rewitalizacji, program dotyczy zabytków i dziedzictwa niematerialnego,
- oddano do użytkowania ścieżkę rowerową „Tysiące Jezior”, na obszarze gminy Moryń,
- ukończono budowę „targowiska „w Moryniu,
- ukończono remonty świetlicy w Bielinie i Dolsku,
- prowadzono remont Murów obronnych w Moryniu,
- Gmina poprzez doradztwo umożliwiła osobom prywatnym skorzystanie z środków pomocowych przy remontach i rewaloryzacji zabytkowych obiektów mieszkalnych w Klępiczu i Witnicy,
- wspierano działania Stowarzyszeń np. „Nasze Aksamitne Mirowo” w staraniach o remonty i adaptacje do nowych funkcji takich obiektów jak kuźnia i remiza w Mirowie oraz odtworzenia zadrzewienia historycznej drogi polnej łączącej wieś ze ścieżką rowerową drzewami owocowymi.

Ocena realizacji zadań Gminnego Programu opieki nad zabytkami za lata 2016-2020 wykazała, że tylko część zadań zaproponowanych do wykonania na ten okres została zrealizowana. Jest to zrozumiałe z uwagi na wielość zadań i nieadekwatne środki na ich realizację. Ponadto realizacja wielu zadań była trudna czy wręcz niemożliwa z uwagi na Pandemię i ograniczenia z tym związane. Wiele z postawionych zadań jest nadal aktualna i została uwzględniona w niniejszym Programie.

Finansowanie zadań z zakresu opieki nad zabytkami za okres 2016-2020:

Gmina Moryń od kilkunastu lat wspiera finansowo remonty i prace określone Ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków i obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków na swoim terenie.

Dofinansowania dotyczą:

- zadań inwestycyjnych z zakresu ochrony zabytków będących własnością gminy,
- zadań inwestycyjnych z zakresu ochrony zabytków nie będących własnością gminy,
- zadań związanych z ochroną środowiska, np. programy rewitalizacji,
- zadań związane z pielęgnacją i rewaloryzacją zieleni zabytkowej
- zadań zawartych w programie opieki dotyczące środowiska kulturowego w tym; prac studialnych, dokumentacyjnych, projektowych,
- wspieranie przez gminę działalności kulturalnej związanej z ochroną zabytków przez organizacje pozarządowe.

W 2017 r., udzielono dotacji na renowację epitafium z kościoła parafialnego w Moryniu (10.000) oraz na remont kościoła Starym Objezierzu (9.998,59).

W 2018 r., ogółem na ochronę zabytków Gmina udzieliła 3023 tys. zł, w tym: na remont kościoła w Mirowie (8.730,86,-), kościoła w Bielinie (8.000,-) i epitafium z kościoła w Moryniu 13.500,-).

Stałymi wydatkami z budżetu miasta są środki przeznaczone corocznie na remont murów obronnych w Moryniu.

Jednocześnie w Gminie przygotowywane są wnioski i projekty o dofinansowanie projektów i prac konserwatorskich kierowane do Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Są to wnioski o dofinansowanie:

- remontu murów obronnych w Moryniu,
- remontu wieży kościoła w Mirowie,
- remontu kuźni w Mirowie

12. ZAŁĄCZNIKI

Załącznik nr 1

Obiekty nieruchome wpisane do rejestru zabytków woj. zachodniopomorskiego

lp (wpis)	Miejscowość	Obiekt (zgodnie z decyzją)	Numer rejestru	Data	Uwagi (d. nr rej)
1	Bielin	kościół fil. p.w. św. Józefa	387	18.11.1963	
2	Bielin	cmentarz przykościelny	A-998	02.01.2012	
3	Bielin	ogrodzenie kościelne	A-998	02.01.2012	
4	Bielin	dwór	1089	20.12.1988	
5	Bielin	oficyna mieszkalno-gospodarcza	1089	20.12.1988	
6	Bielin	park	911	01.12.1980	
7	Dolsko	kościół fil. p.w. św. Elżbiety	116	03.07.1956	
8	Dolsko	cmentarz przykościelny	A-951	08.04.2014	
9	Gądko	pałac	A-1176	27.02.1991	
10	Kłęcz	kościół fil. p.w. św. Stanisława	389	18.11.1963	
11	Kłęcz	park dworski	1004	27.10.1982	
12	Mirowo	kościół fil. p.w. św. Wojciecha BM	134	31.07.1956	
13	Mirowo	dwór wraz z ogrodem i dziedzińcem	931	04.10.2011	
14	Mirowo	ogrodzenie kościelne z bramkami w murze cmentarnym	A-970	05.06.2014	
15	Mirowo	cmentarz przykościelny	A-970	05.06.2014	
16	Moryń	budynek mieszkalny ul. Wąska 9	A-22	17.01.2000	
17	Moryń	teren Starego Miasta	82	27.02.1956	
18	Moryń	miejskie mury obronne	762	31.05.1974	
19	Moryń	kościół par. p.w. Świętego Ducha	98	15.05.1956	
20	Moryń	Dom Pomocy Społecznej	A-21	14.01.2000	
21	Moryń	ogród DPS	A-21	14.01.2000	
22	Moryń	pomnik fundatora DPS C. F. Kocha	A-21	14.01.2000	
23	Moryń	ogrodzenie sierocińca	A-21	14.01.2000	
24	Moryń	cmentarz przykościelny	A-971	08.04.2014	
25	Moryń	ogrodzenie cmentarza kościelnego	A-971	08.04.2014	
26	Moryń	ruiny zamku i grodzisko	683	10.11.1971	
27	Nowe Objezierze	kościół fil. p.w. Wniebowzięcia NMP	139	31.07.1956	
28	Nowe Objezierze	cmentarz przykościelny	A-972	05.06.2014	
29	Nowe Objezierze	ogrodzenie kościelne	A-972	05.06.2014	
30	Przyjezierze	kościół fil. p.w. MB Częstochowskiej	A-328	09.10.2000	
31	Przyjezierze	dwór	245	22.10.1957	
32	Przyjezierze	park dworski	912	01.12.1980	
33	Stare Objezierze	kościół fil. p.w. Narodzenia NMP	140	31.07.1956	
34	Stare Objezi.	cmentarz przykościelny	A-984	05.06.2014	

35	St. Objezi.	Ogrodzenie kościelne	A-984	05.06. 2014	
36	Witnica	kościół par. p.w. Chrystusa Króla	154	31.08.1956	
37	Witnica	cmentarz przykościelny	999	24.02. 2012	
38	Witnica	ogrodzenie kościelne z bramą	999	24.02. 2012	
39	Witnica	pałac	1079	13.07.1987	
40	Witnica	park	811	10.08.1978	
41	Witnica	fragment ogrodzenia zespołu pałacowo parkowego	1097	13.07.1987	
42	Witnica	stajnia ul. Chojeńska 9A	1079	13.07.1987	
43	Witnica	zespół pałacowo-parkowo-folwarczny	1079	13.07.1987	
44	Witnica	bud. mieszk. ul. Chojeńska Nr 20	895	28.06 2011	
45	Witnica	gorzelnia	895	28.06 2011	
46	Witnica	magazyn z częśc. stodołą	895	28.06 2011	
47	Witnica	obora nr 1	895	28.06 2011	
48	Witnica	obora nr 2	895	28.06 2011	
49	Witnica	spichlerz	895	28.06 2011	
50	Witnica	stodoła nr 1	895	28.06 2011	
51	Witnica	stodoła nr 2	895	28.06 2011	
52	Witnica	bud. gospodar. magaz. - ściana frontowa	895	28.06 2011	

Załącznik nr 2

Obiekty ruchome wpisane do rejestru zabytków woj. zachodniopomorskiego

I.p.	Miejscowość	Obiekt	Nr rejestru	Data wpisu	Uwagi
1.	Kłępicz kościół	dzwon	0029	2003-12-23	
2.	Moryń kościół	Polichromie ścienne	0971	1956-05-15	
3.	Moryń kościół	Rzeźby z ambony	0257	1957-01-19	
4.	Moryń kościół	Epitafium	0018	1957-01-19	zaginione
5.	Moryń kościół	ambona	0257	1957-01-19	
6.	Moryń kościół	Mensa ołtarza	0258	1957-01-19	
7.	Witnica kościół	Empora boczna	0206	1996-03-25	
8.	Witnica kościół	ambona	0206	1996-03-25	
9.	Witnica kościół	Obrazy z empory muzycznej	0206	1996-03-25	
10.	Witnica kościół	epitafium Christopha von Sack	0206	1996-03-25	

11.	Witnica kościół	Ołtarz główny	0206	1996-03-25	
12.	Witnica kościół	Obraz z epitafium Christopa von Sack	0206	1996-03-25	
13.	Witnica kościół	Parapet empory muzycznej	0206	1996-03-25	
14.	Witnica kościół	Rzeźby z ołtarza putta	0206	1996-03-25	2
15.	Witnica kościół	Rzeźba z epitafium Chronos	0206	1996-03-25	Str. prawa
16.	Witnica kościół	Polichromia na sklepieniu	0206	1996-03-25	
17.	Witnica kościół	Rzeźba z epitafium alegoria wiary	0206	1996-03-25	Strona lewa
18.	Witnica kościół	Rzeźby z epitafium (putta)	0206	1996-03-25	2
19.	Witnica kościół	Płaskorzeźba z ołtarza	0206	1996-03-25	
20.	Witnica kościół	Ławy kolatorskie	0206	1996-03-25	3
21.	Witnica kościół	Rzeźby z epitafium (putta)	0206	1996-03-25	2
22.	Witnica kościół	Płaskorzeźba z ołtarza	0206	1996-03-25	
23.	Witnica kościół	Ławy kolatorskie	0206	1996-03-25	3

Załącznik nr 3.

Obiekty archeologiczne wpisane do rejestru zabytków

l.p.	Miejscowość	Obiekt	Nr decyzji	Data	Numer
1	Moryń	grodzisko	KI.I.6801/1/71	10.11.1971 r.	683
2	Nowe Objezierze	Cmentarzysko kurhanowe	KI.I.6801/20/70	11.11.1970 r.	638
3	Nowe Objezierze	kurhan	KI.I.680128/69	12.12.1969 r.	604
4	Nowe Objezierze	kurhan	KI.I.6801/27/71	12.12.1969 r.	603
5	Witnica	grodzisko	KI.I.6801/22/69	10.11.1971 r.	684
6.	Witnica	grodzisko	KI.I.6801/23/71	10.11.1971 r.	698

Załącznik nr 4

Obiekty wpisane do wojewódzkiej ewidencji zabytków

l.p.	Miejscowość	Adres	Obiekt	Nazwa własna	Uwagi
1	Bielin	Dz.215	aleja kasztanowców w zespole dworsko-		

l.p.	Miejscowość	Adres	Obiekt	Nazwa własna	Uwagi
			parkowo-folwarcznym		
2	Bielin	Nr 29	dawna szkoła ob. budynek mieszkalny		
3	Bielin		dwór		
4	Bielin		zespół folwarczny		
5	Bielin		cmentarz		
6	Bielin		stodoła w zespole folwarcznym		
7	Bielin		cmentarz komunalny		
8	Bielin- Stołpek	Dz. 62	cmentarz poewangelicki		
9	Dolsko	Dz.71	aleja drzew liściastych		
10	Gądno		park dworski		
11	Gądno		zespół folwarczny		
12	Gądno	Nr 8	budynek mieszkalny - rządcówka		
13	Kłępicz		Zespół folwarczny		
14	Kłępicz	Nr 23	Budynek mieszkalny, inwentarsko-magaz., inwentarski		
15	Kłępicz	Nr 25	Budynek mieszkalny, inwentarsko-magaz., inwentarski		
16	Kłępicz		Cmentarz komunalny		
17	Kłępicz		Cmentarz przykościelny		
18	Kłępicz	Dz.nr 88	Aleja lipowa		
19	Kłępicz	Nr 11	Budynek mieszkalny, inwentarsko-magaz., inwentarski		
20	Kłępicz – stacja PKP	Dz 98/3	Budynek szaletu		
21	Kłępicz – stacja PKP	Nr 2, dz.nr 98/2	Budynek mieszkalny w zespole stacji		
22	Kłępicz – stacja PKP	Nr 3 dz. 98/4	Budynek stacji PKP		
23	Kłępicz – stacja PKP	Nr 1,dz 98/6	Budynek mieszkalny w zespole stacji		
24	Macierz		Zespół folwarczny		
25	Mirowo	Nr 3, dz.28	Budynek mieszkalny i gospodarczy		
26	Mirowo	Nr 24	Chałupa w zespole folwarcznym		
27	Mirowo		Zespół folwarczny		
28	Mirowo		dwór		
29	Mirowo		Cmentarz komunalny		
30	Mirowo		Zespół folwarczny		

l.p.	Miejscowość	Adres	Obiekt	Nazwa własna	Uwagi
31	Mirowo		Park dworski		
32	Młynary		Zespół folwarczny		
33	Moryń	Żeromskiego 10	Budynek mieszkalny		
34	Moryń	Ul. Lipowa dz.227/32	Aleja drzew liściastych		
35	Moryń		mleczarnia		
36	Moryń	Kościuszki 4	Kamienica ob. komisariat policji		
37	Moryń	Chopina 16, dz 86	Plebania?		
38	Moryń	Pl. Wolności 2	Budynek mieszkalny ob. kino i sala widowiskowa		
39	Moryń		Cmentarz przykościelny		
40	Moryń		Cmentarz żydowski		
41	Moryń		Cmentarz komunalny		
42	Moryń	Ul. Lipowa 32 dz.227	Cmentarz ewangelicki ob. komunalny z ogrodzeniem i kaplicą		
43	Moryń	Ul.Pszczelarska1	Budynek mieszkalno-usługowy		
44	Moryń	Ul. Żeglarska, dz.226	Cmentarz żydowski		
45	Moryń	Ul. Jeziorna 5	willa		
46	Moryń	Ul. Rynkowa 6	Budynek mieszkalny		
47	Moryń	Ul. Kościuszki 3	Budynek mieszkalny		
48	Moryń	Ul. Kościuszki 5	Budynek mieszkalny		
49	Moryń	Ul. Kościuszki 9	Budynek mieszkalny		
50	Moryń	Ul. Kościuszki 11	Kamienica ob. budynek poczty		
51	Moryń	Ul. Kościuszki 11	Kamienica		
52	Moryń	Ul. Lipowa 8	Budynek mieszkalny		
53	Moryń	Ul. Lipowa dz.225/3	Aleja lipowa		
54	Moryń	Pl. Wolności 1	ratusz		
55	Moryń	Ul. Kościuszki 1	Budynek mieszkalny		
56	Moryń	Ul. Chopina 24	Budynek mieszkalny		
57	Moryń	Ul. Jeziorna 8	Zamek		
58	Moryń	Ul. Polna 9	wiatrak		
59	Moryń	Ul. Szkolna 19	Budynek mieszkalny		
60	Moryń	Ul. Żeromskiego 20	Budynek mieszkalny		
61	Moryń	Ul. Żeromskiego 18	Budynek mieszkalny		
62	Moryń	Ul. Żeromskiego 4	kamienica		
63	Moryń	Ul. Żeromskiego 4	Magazyn zbożowy		
64	Moryń		Młyn gospodarczy w zespole młyna		
65	Moryń	Ul. Wąska 11	Budynek mieszkalny		
66	Moryń	Ul. Wąska 4	Budynek mieszkalny		
67	Moryń	Ul. Kościuszki 6`	Zagroda młynarza		

l.p.	Miejscowość	Adres	Obiekt	Nazwa własna	Uwagi
68	Moryń	Ul. Szeroka 4	Budynek mieszkalny		
69	Moryń	Ul. Szkolna 21	Budynek mieszkalny		
70	Moryń	Ul. Ogrodowa 1	Budynek mieszkalny		
71	Moryń	Ul. Szeroka 14	Budynek mieszkalny		
72	Moryń	Ul. Szkolna 2	Budynek mieszkalny		
73	Moryń	Ul. Szkolna 10	kamienica		
74	Moryń	Ul. Szkolna 5	Budynek mieszkalny		
75	Moryń	Ul. Rynkowa 11	Budynek mieszkalny		
76	Moryń-Bielin- Wierzchlas	Dz. nr216 droga wojewódzka	Zespół folwarczny		
77	Niwka		Zespół folwarczny		
78	Nowe Objezierze		Zespół folwarczny		
79	Nowe Objezierze	Nr 16	Budynek mieszkalny		
80	Nowe Objezierze	Nr 17	chałupa		
81	Nowe Objezierze		cmentarz		
82	Nowe Objezierze		cmentarz		
83	Nowe Objezierze	Nr 19	Budynek mieszkalny		
84	Nowe Objezierze		Park dworski		
85	Nowy Dwór		dwór		
86	Nowy Dwór		Zespół folwarczny		
87	Przyjezierze	Ul. Kolejowa 2 dz.68/2	Budynek mieszkalny w zespole stacji kolejowej		
88	Przyjezierze		Zespół folwarczny		
89	Przyjezierze	68/2	Wiadukt kolejowy		
90	Przyjezierze	Ul. Kolejowa 3, dz.68/2	Budynek mieszkalny w zespole stacji kolejowej		
91	Przyjezierze	Ul. Kolejowa	Aleja drzew liściastych przy stacji kolejowej		
92	Przyjezierze	Ul. Kolejowa 1, dz.68/2	Stacja kolejowa ob. budynek mieszkalny w zespole stacji kolejowej		
93	Przyjezierze		cmentarz		
94	Przyjezierze	Ul. Moryńska 15	Budynek mieszkalny		
95	Stare Objezierze	Nr 3	stodoła		
96	Stare Objezierze		Zespół folwarczny		
97	Stare Objezierze	Nr 19	Budynek mieszkalny z budynkiem gospodarczym i ogrodzeniem		
98	Stare Objezierze	Nr 23 dz.176/4	dwór		
99	Stare Objezierze	Nr 16 budynek mieszkalny wraz z budynkiem gospodarczym			
100	Wisław		Zespół folwarczny		
101	Witnica	Zespół folwarczny	Obora w zespole folwarcznym		

l.p.	Miejscowość	Adres	Obiekt	Nazwa własna	Uwagi
102	Witnica	Ul. Moryńska 20 dz.70/2	Budynek stacji w zespole stacji kolejowej		
103	Witnica		Magazyn zbożowy w zespole folwarcznym		
104	Witnica	Dz.102/75	Zespół zabudowy pofolwarcznej		
105	Witnica		Gorzelnia w zespole folwarcznym		
106	Witnica	Ul. Chojeńska 8	Chałupa w zespole folwarcznym		
107	Witnica	Ul. Moryńska, dz.70/2	Aleja drzew liściastych w zespole stacji		
108	Witnica	Ul. Chojeńska 21	Budynek mieszkalny		
109	Witnica	Ul. Moryńska 20, dz.70/2	Dom mieszkalny w zespole stacji kolejowej		
110	Witnica	Ul. Moryńska 20, dz.70/2	Dom mieszkalny w zespole stacji kolejowej		
111	Witnica	Ul. Chojeńska 20	Dom mieszkalny w zespole folwarcznym		
112	Witniczka		Aleja drzew liściastych		
113	Witniczka		Zespół folwarczny		